

Úvod

Ve své diplomové práci se budu věnovat především ženským postavám v Nerudově próze, přesněji v jeho *Arabeskách*, *Různých lidech*, *Trhanech* a *Povídkách malostranských* .

U *Povídek malostranských* bych se chtěla zaměřit na to, jaký vliv má na ženské postavy v tomto díle prostředí Malé Strany, které Neruda z dob svého mládí tak důvěrně znal. Dále také na to, nakolik se odráží vypravěčova charakteristika vzhledu jednotlivých postav také na jejich povahách. V neposlední řadě bych se pak chtěla věnovat tomu, do jaké míry charakterizuje Neruda ženské postavy prostřednictvím jejich řeči. Ta je ovšem, na což poukazuje i Oldřich Králík, často nahrazována scénickými poznámkami. Podle Králíka je tu „mimika obličeje a svalů tak nápadná, že možno mluvit o pantomimě a utvrdit mínění o pohybově plastické vloze Nerudově“. (Králík: 1995, s. 279)

Zároveň bych se chtěla věnovat tomu, jak rozdílný podíl mají tyto Nerudovy ženské postavy na významu děje povídek a zda jejich kvantitativní zachycení v povídce odpovídá jejich zachycení kvalitativnímu. Kromě toho se chci zamyslet také nad tím, zda a v jaké míře se tu projevuje hodnocení jednotlivých postav samotným vypravěčem, u něhož můžeme ve většině případů pozorovat autobiografické rysy autora.

Pozornost bude věnována též vztahu osudů ženských postav *Povídek malostranských* s životními osudy lidí z autorova života. Pro své dílo si totiž Jan Neruda vybral prostředí Malé Strany. Prostředí, jež, jak již bylo uvedeno, mu bylo důvěrně známé z dob jeho dětství. Toto prostředí tu však není zobrazeno dokumentárním způsobem, jak připomíná i Oldřich Králík, nýbrž prostřednictvím vzpomínek, které v něm ožívají. (Králík: 1995, s. 270)

Ženské postavy z *Povídek malostranských* nebudou jedinými, kterým se budu ve své práci věnovat. I v dalších dvou Nerudových povídkových souborech, tedy v *Arabeskách* a *Různých lidech*, stejně jako v

novele *Trhani*, se zaměřím na ženské postavy. Tedy na jejich charakteristiku, jak je zachycena prostřednictvím popisu jejich vzhledu, řeči i jednání. I zde si budu všimnat také toho, nakolik byl Neruda při výběru ženských postav ovlivněn svým skutečným životem a ženami, které potkával především při svých zahraničních cestách.

Postavám a jejich charakterizaci věnoval svou studii v posledních letech Bohumil Fořt, podle kterého „můžeme mluvit o dvou základních typech indikátorů postavy a prostředcích její charakterizace, kterými jsou *přímá definice* a *nepřímá prezentace*. (Fořt: 2008, s. 63) U „přímé definice“ pak o něco dále Fořt vysvětluje, že: „V narativu může být postava definována kombinací použití rozmanitých narativních strategií a způsobů. (...) Musíme dodat, že tyto rysy, které charakterizují každou definici, mohou mít právě v procesu recepce různou validační sílu v závislosti na typu vypravěče a promluvy, nicméně obecnou vlastností atributů literárních postav získaných definicí je *statičnost* – postava je vždy definována ‚ted’ a tady‘.“ (Fořt: 2008, s. 64-65) K „nepřímé prezentaci“ pak tento literární vědec říká: „Mluvíme-li o nepřímé prezentaci postav jako o jednom ze dvou zásadních konstitučních aspektů těchto narativních entit, musíme zdůraznit, že způsoby nepřímé reprezentace postavy jsou založeny v rozmanitých a často se i vzájemně prolínajících narativních realizacích, které obsahují různě hluboké vrstvy implicitních významů. (...) Vzhled postavy, obvykle vyjádřený popisem (ať už v plánu vypravěče či v plánu postav), je důležitým charakterizačním prostředkem literárních postav především proto, že přímo vyděluje postavu vůči ostatním entitám jejího okolí, a tím pomáhá její identifikaci napříč vyprávěním. (...) Jednání literárních postav je jedním z nejdůležitějších zdrojů získávání implicitních významů – umožňuje nám usuzovat na jejich morální vlastnosti, ideje, názory, postoje, city a motivace a v neposlední řadě též na jejich vztah k okolí. (...) Promluvy literárních postav se podílejí na konstituci postav ve dvou hlavních plánech. Stylistické rysy promluv jednotlivých postav zařazují tyto postavy do konkrétních pozic ve

světech, které obývají, a vydělují je vůči jejich okolí. (...) Zároveň promluvy postav, podobně jako jejich jednání, odkazují k implicitním významům, které se podílejí na čtenářské interpretaci těchto postav. (...) S literární postavou a s otázkou její sebe prezentace souvisí pojem tzv. narativního vědomí. Jednoduše řečeno, narativní vědomí je způsob prezentace *já* v narativu. (...) Vlastní jména postav (...) mají především referenční význam – odkazují k vlastnostem postavy, které jí čtenář přiřazuje v rámci své recepce fikčního textu. (Fořt: 2008, s. 66-72)

Než přistoupím k samotné interpretaci Nerudových ženských postav, připomenu zde ještě několik poznatků z Nerudova života, včetně jeho dětství. Oldřich Králík poukazuje na to, že: „Lze říci, že především bytost matčina byla ohniskem laskavé něhy. Pokud se zklamaným hrdinům dostává útěchy, měkkého pohlázení, bývá to matka, básníková matka.“ (Králík: 1995, s. 303)

Neméně důležitou roli sehrál v Nerudově tvorbě jeho milostný život. Byl-li totiž jeho vztah k matce i ve vzpomínkách vždy milý a vstřícný, zůstává pak otázka, kde se bralo Nerudovo misogynství, o němž se zmiňuje opět Oldřich Králík, připomínající v této souvislosti jak Jäcklovu situaci z *Večerních šplechtů*, tak také příběhy z obou povídek o „domě“. (Králík: 1995, s. 280 – 282)

Jiří Opelík pak v doslovu k *Osvobozeným slovům* Oldřicha Králíka upozorňuje mj. na to, že pro tohoto literárního vědce byl vždy nejdůležitější autor a jeho vztah k dílu. Vnímatel pro tohoto literárního vědce nebyl tak důležitý. Kromě toho Králík nikdy nepřejal strukturalistický pohled na literaturu jako na znakový systém. Jiří Opelík k tomu píše: „Králík akceptoval nikoli strukturalismus, ale strukturnost jím definovanou, strukturnost jakožto formový princip zajišťující souhru všech rozmanitých složek díla a tím i celistvost jeho smyslu.“ (Králík: 1995, s. 483)

Kromě rozboru jednotlivých ženských postav v Nerudově próze bude cílem mé diplomové práce také soupis všech žen, které v analyzovaných dílech (tedy v *Arabeskách*, *Různých lidech*, *Trhanech* a *Povídkách malostranských*) vystupují. Tento soupis bude přílohou mé práce. Inspirací pro formu tohoto soupisu mi byl podobný soupis v českém překladu Dickensovy *Kroniky Pickwickova klubu* (Dickens: 1938), který ovšem zahrnoval veškeré postavy vystupující v tomto díle, zatímco já jsem se rozhodla vytvořit seznam pouze ženských postav. Na základě tohoto soupisu se pak zaměřím také na jména, která Neruda pro své ženské postavy volil, a to jednak na jejich původ (český či cizojazyčný), jednak na způsob jejich tvoření. Kromě toho se chci zaměřit také na postavy matek, zaujímající v těchto Nerudových dílech nemalou roli jak po stránce kvantitativní, tak po stránce kvalitativní. Těmto figurám bude vzhledem k jejich nemalému významu v Nerudově próze věnována samostatná kapitola mé práce.

Empirická východiska Nerudovy tvorby

Vztahem Nerudova života a jeho díla se zabýval ve své studii *Poznání skutečnosti v Povídkách malostranských* Felix Vodička. Upozorňuje v ní mimo jiné na to, že prostředí Malé Strany nebylo vybráno Janem Nerudou pro jeho vrcholné dílo náhodou. V tomto prostředí, jak víme, prožil totiž autor celých pětatřicet let svého života. V roce 1834 se tu v újezdských kasárnách narodil a později se pak s celou rodinou přestěhoval do Ostruhové ulice, kde dostal jeho otec po dokončení vojenské služby v „tichém“ domě U Dvou slunců trafiků. Neruda odsud pak odešel teprve v roce 1869, kdy zemřela jeho matka a on se přestěhoval na Staré Město. (Vodička: 1969, s. 178)

Vladimír Křivánek k tomu dodává: „S Nerudovým malostranským dětstvím jsou spojeny především Nerudovy prózy, které je možno nazvat sociálně psychologickými studiemi nepochopených lidí (*Byl darebákem, Josef harfenista, Blbý Jóna, Franc*). V těchto povídkách konfrontuje Neruda zřůdnost maloměšťáckých předsudků s touhou individua po bohatém životě a chce čtenáře přimět k pochopení tragických osudů svých hrdinů.“ (Křivánek: 1983, s. 54)

Tím, že Malou Stranu opustil, se však také z velké části změnil Nerudův pohled na tuto část Prahy. Jak píše Arne Novák: „To není již každodenní skutečnost, uprostřed níž básník žije a jejíž jednotlivé součástky, ať děje, ať postavy, ať dějiště může krátce v bezprostředně blízké skutečnosti přenést na papír; toť nyní jen vzdálená a tichá minulost, která se nikdy nevrátí, toť obsah blahého a nevinného dětství, ztraceného pro vždycky, toť tichá vzpomínka, obetkaná touhou a steskem. Neruda postupně idealizuje a kráslí svůj domov, své mládí, svou Malou Stranu; tlumí rysy chudoby a ponížení, které s dětskými jeho léty tak těsně souvisely; zpracovává ve vzpomínce vše v jednotný, jímavý obraz vlídné prostoty a starosvětského půvabu.“ (Novák: 1919, s. 36) S prostředím Malé Strany se tak tedy setkáváme převážně prostřednictvím Nerudových vzpomínek

na dětství, ovlivněných do určité míry také vzpomínkou na jeho matku. Tou byla v té době již zesnulá Barbora Nerudová.

O životě Barbory Nerudové se můžeme mnoho dozvědět v Novotného životopise Jana Nerudy. Z několika dopisů a úředních listin, které se zachovaly, víme, že to byla žena sice chudá co do majetkových poměrů, za to však bohatá svými vlastnostmi a charakterem. Byla to žena slušná, poctivá a pracovitá. O tom se můžeme přesvědčit také v jejích dopisech, které psala vlastní rukou. Snad právě proto dbala tolik na to, aby měl její syn možnost vzdělání a s nemalým úsilím ho udržovala na studiích, i když to zdaleka nebylo v jejích možnostech. To dosvědčují jak osvědčení o její chudobě, tak opakované prosby o finanční podporu. Sám Neruda mohl studovat na gymnáziu jen díky odpuštění školného, které by si s matkou nemohli nikdy dovolit. Jejich bída se pak prohloubila po smrti otce, Antonína Nerudy (1831-1857), po kterém jeho žena později převzala trafiku, propůjčenou Okresním finančním ředitelstvím. Dříve, za manželova života, se živila jako posluhovačka u Joachima Barrandeho, což dokládá jednak dopis, psaný německy Joachimů Barrandemu Janem Nerudou, jednak vyúčtování Joachima Barranda s Nerudovou matkou, které se také zachovalo.

Že byla Barbora Nerudová přes veškerá trápení a chudobu milá, čestná a pořádná žena, dokládají také zachované dopisy a vzpomínky Nerudových přátel.

Jakub Arbes vzpomíná na dobu, kdy se Nerudova matka už starala o trafiku v domě „U tří černých orlů“: „Vše bylo sešlé, opotřebované; ale zároveň nápadně čist'ouneké. (...) Celý krámk (..) byl přímo vzorem nejúzkostlivější, ač nenápadné čistoty. (...) Čistota a sice přímo vzorná čistota, zdá se, že byla jednou z nejcharakterističtějších vlastností Nerudovy matky. A kdo znal osobně i jejího syna, zajisté si přitom vzpomene i na jeho vlastní úzkostlivou péči v tomto ohledu.“ (Novotný: 1953, s. 33–34)

Na jiném místě pak píše Arbes o Nerudově vztahu k matce: „Syn jí byl v nejvlastnějším slova toho smyslu – idolem. Zmiňovala se o něm sice zřídka kdy a vždy jaksi s ostychem, jako by se bála pronést o něm úsudek nesprávný. (...) Láska její k synovi byla vřelá, hluboká, nezdolná: ale nikterak dětinská. (...) Zaměstnání synovo v plném jeho rozsahu nechápala. Věřila synovi ve všem, nepřekážela mu v ničem, naopak – snažila se vyhověti každé jeho marottě; ale přece jaksi s úzkostlivostí vzorně pečlivé matky o blaho svého dítěte sledovala každý jeho krok a skotro těžko nesla, že zvolil si životní dráhu, o kteréž jí bylo různými obmezení tolik nepříznivého napověděno. (Novotný: 1954, s. 208)

Adolf Heyduk pak vzpomíná na zimu 1858–1859, kdy se setkal s Nerudovou matkou, takto: „Před vydáním druhého ročníku almanachu ‚Máje‘ scházel jsem se s Nerudou co den. (...) pak šli jsme ruku v ruce na Malou Stranu do Ostruhové, nyní Nerudovy ulice, kde Jan bydlil a kde jeho matička měla tabákovou trafikou. (...) Matka Janova měla mě velice ráda i ráda mě vídávala a říkala: ‚To jsou hodnej, že mi ho zas přivedli, beztoho se mi teď často a dlouho do noci toulá,‘ a domlouvala mi: ‚Jen prosimich, daj mi na něho pozor a nedaj mu kouřit tolik viržínek, dyť se připraví o všecko zdraví; jen mi na něho daj pozor!‘ Tu se Neruda vždycky srdečně smával; bylť starší mne a jako pražské dítě mnohem honěnější než já, horák východočeský. I domlouval mně žertovně slovy: ‚No, Dolfi, udělej to mamince kvůli, buď tak laskav a dej na mne pozor,‘ a smál se zas z plna hrdla, třebaže se maminka jeho mračila.“ (Novotný: 1953, s. 109– 110)

Podobně pak vzpomíná Heyduk také v dopise z prosince 1859 adresovaném Nerudovi: „Byl to snad nejblaženější Štědrý večer, který jsem mimo domov trávil, připomínalť mně přemilá matička Tvá, v tom bílém jako sníh čepečku a květovaném na nadrech šátku, matku mou vlastní, a měla mne také tak ráda, vždyť jsem vždy držel při ní, kdykolivěk dostávals inkrepe, že se dlouho touláš, že kouříš mnoho viržínek na újmu svého zdraví, a že vzdal jsi se professury oddav se

spisovatelství, jež nenese chleba atd. Bdělet' nad svým jedináčkem jako kvočna nad svým kuřetem.“ (Novotný: 1954, s. 26)

Uvedme zde alespoň jeden z vlastnoručních dopisů svědčících o vzdělání, smýšlení a v podstatě i společenském postavení Barbory Nerudové adresovaný jejímu synovci: „Poněwadž jste mne nejake máslo slíbyl, tak bych *Vás* prosila, kdyby bylo možná, mě ho odeslati, neb na *Vaše* dané slowo daufajíc, nekoupila jsem si jesště žádné. Wssak jestli bych *Vás* měla tím obtěžowati, aneb *Vám* to docela nemožne bylo, tak račtež mne to psáti w brzku; bylo by *Vám* to možné, tak bych prosila, kdybyste mě ho brzo poslal; neb jesste jsem docela máslem nezaopatřená a musela bych co nejdříwe ho koupit. Jestliže wíte, co děla a kde jest bratr *Viktor*, tak mu to laskáwě pisste. Ospusťte jestli jsem *Vás* obtěžowala; buďte zdráv a spomeňte na *Vaší* upřímnou tetku Barb. *Neruda*. (Novotný: 1953, s. 259)

Postava Nerudovy matky je ovšem spojena také s dalším aspektem promítajícím se často do Nerudovy tvorby, a tím byla chudoba. V jeho díle se často setkáváme s pohrdlivým pohledem na „hloupé a naduté“ boháče, zatímco chudáci bývají většinou lidé pracovití, slušní a s čistým svědomím. O tom, jak ho jeho životní situace nemálo trápila a jak bohatými lidmi nemálo pohrdal, píše Neruda také v jednom ze svých dopisů, adresovaných Karolině Světlé: „Já zdravil před okamžikem ducha času hrdým ruky stisknutím, před ševcem letí má čapka v prach. On na mne pánovitě kyne, plazím se k němu jako pes před bičem. - ‚Jak pak to s námi stojí?‘ osloví mne a nesáhne ani na klobouk. ‚Tři měsíce jste mně již nezaplatil, mám vám jednu na veřejné ulici zout boty?‘ Dám mu, co mám v tobolce, ač nevím, čím oběd zaplatím, a kradu se zahanbeně dále. Ale již ne náměstím, nýbrž těmi nejšpinavějšími uličkami, myslím si, že jsem špinavější než ony a že tu špínu mou mi každý na tváři vidí. (...) Někdy zase se snažím deprimující tento pocit se sebe strásti, hledím každému drze do tváře, a není-li tím spokojen, odkrývám mu do očí všecky špatné kousky, které kdy vyvedl. (...) A přece jsem tento strašlivý

osud nezavinil, jest to dědictví po rodičích. Chléb, který jsem od dětinství jídal, nenáležel nikdy mně, náležel vždy hokyňi, pekaři, a já se co hoch tomu nemálo divil, až jsem tomu přivykl, že mi lidé vyčítají, že žiji na útraty jejich. (...) Někdy, když tak večer kráčím okolo domů těch boháčů, hlavu plnou starostí, srdce plno hoře, tu se mi zdá, že bych byl zcela oprávněn hoditi jim červeného kohouta na střechu, a když je potkám ve dne na ulici, v tlusté tváři nadmutost a lakotství a v každém posunku pohrdlivost, tu zas se domnívám, že by to byl dobrý skutek, kdybych jim dýku do toho tvrdého srdce vrazil!“ (Novotný: 1954, s. 308–309)

Neruda miloval vždy literaturu. Jeho láska k ní se však daleko více prohloubila, když později, ve svých šestnácti letech, nastoupil na akademické gymnázium, kde, jak víme z dochovaných dokumentů, studoval s výborným prospěchem. V té době byl ředitelem gymnázia Václav Kliment Klicpera, o jehož pohřbu Neruda o několik let později napsal: „Málo toliko dní uběhlo a kráčeli jsme s rozžatými pochodněmi podlé umrlčího vozu, ve kterém velikán náš poslední cestu konal.“ (Novotný: 1954, s. 421) Jan Neruda se na gymnáziu seznámil také s celou řadou literárně činných spolužáků, jako byli např. Gustav Pfleger nebo Ferdinand Schulz. Stejně jako oni, přispíval i mladý Neruda už tehdy do studentských časopisů, např. do Flory. (Pohorský: 1961, s. 141) Během svých studentských let (Neruda studoval nejdříve práva, později přešel na filozofickou fakultu) začal pak Neruda přispívat do Lumíru, později pak do časopisů Tagesbote aus Böhmen a Presse. (viz Novotný: 1951)

Na dobu Nerudových gymnaziálních studií vzpomíná v dopise Gustavu Pflerovi Rudolf Wolf: „Neruda, já a několik quintánů byli jsme se Štulcem na Karlovu Týně dne 23. a 24. srpna. Byla to znamenitá cesta. (...) V neděli odpoledne byl jsem já a Neruda se Štulcem v nemocnici (...) u *Turinského*, trpícího na vodnatelnost'. Přívětivá to tvář, i podával nám ruce a napomínal k pilné snaze. Památná mi budou slova, jež on jako u vytržení pravil: „Řady se řidčí a jaksi nenaplňují se více!““ (Novotný: 1951, s. 164)

Jakub Arbes, žák Jana Nerudy, vzpomíná také na dobu, kdy byl Neruda jeho učitelem: „Vešel do učební síně asi šestmécítmaletý muž výrazné tváře a štíhlé, ale přece statné, ramenaté postavy – v černém fraku a s cylindrem v ruce. (...) Spíše vyhublá nežli plná, skoro bych řekl, poněkud i vyžilá tvář markantních rysů, velký, trochu zahnutý nos, mírně odulý dolní ret, energická brada, dlouhý černý vlas a kníry téže barvy – vůbec celá fyziognomie prozrazovala muže nejen duševně úplně vyspělého, ale i člověka, majícího již mnohou trpkou zkušenost životní za sebou. (...) Přednášky jeho v brzkou nás nad jiné zajímaly. Odbočovalť často i k literatuře a vykládal nám mnohé, co nám dle předepsané osnovy učební přednášeti – neměl. (...) Mladý suplent nepatřil mezi přísné, ano i příkré pedagogy, kteří vychovávali průměrnou inteligenci, mládež bez samostatného názoru na svět. (Novotný: 1953, s. 20-21)

Alois V. Šmilovský se snaží přiblížit Nerudovu charakteristiku v dopise Václavu Krupičkovi: „Neruda je energický v každém ohledu a tím sobě získal onen vplyv nad druhé a novou celou školu. (...) Rozum je u něho hlavní věcí. (...) Básníkem není, pracuje jen rozumem; zda-li cit u něho nalezti možná, pochybuji; i o tom mám pochybnost velkou, zdaž má lásku k věci samé a k národu. (...) Vidiš, že je novomódní rek. (Novotný: 1953, s. 173-174)

Velkou roli sehrály v Nerudově životě ženy, se kterými udržoval Neruda milostné styky. Uvedme zde alespoň ty nejznámější.

Anna Holinová, dcera Františka Holiny, v jehož rodině se v době svých studijních let setkával Neruda s dalšími spisovateli a vlastenci, byla Nerudovou studentskou láskou. O jejich vztahu se můžeme dozvědět více i z několika čísel „kniž veršů“, které mají podle Arne Nováka přímo cenu psychologického autografu. (Novák: 1910, s. 41) Anička Holinová byla podle Alberta Pražáka „půvabná blondvlásky, měla velké, výrazné, modré oči, růžové tváře, byla nevelká, ale spanile urostlá, živá, líbezně usměvavá“. (Pražák: 1950, s. 46)

Na jejich lásku vzpomíná ve svém dopise také Adolf Heyduk: „Nebyly to také hojné úšklebky některých na Janovo ‚Hřbitovní kvítí‘, jež by Nerudu byly hnětly; ty s úsměvem ignoroval, ale podstatnější a snad hlavní příčinou Nerudovy rozmrzelosti byly as hněvné přestřelky Janovy s rodinou vášnivě milované duše a trpkost, jež co den rostla. Rodiče bránili lásce mladého Nerudy, že nedomohl se takého společenského postavení, jakého si pro dceru přáli. Toho času Neruda přestal docházeti k své vroucně milované Anně, ač i přes drahý čas 40 let byla to snad její ruka, která do otevřeného okna přízemí domu v ulici Vladislavské, týž den, kdy duch Janův odletěl na věčnost, hodila kytici černých viol posvátným smírem dvou krvácejících srdcí.“ (Novotný: 1953, s. 112)

Z doby, kdy se Jan Neruda dvořil Anně Holinové, pro kterou psal i své vlastní verše, později vydané ve sbírce „Hřbitovní kvítí“, se nám zachovala řada dopisů, a to nejen z pera Nerudy a Holinové, ale také od jejich přátel a příbuzných, kteří často působili jako prostředníci zejména v počátcích jejich vztahu. Jedním z nich byl dopis z 22. října 1856: „Vážená slečno! Račtež, prosím, vloženou doušku Vašnosti sestřenici doručit; je to jí ode mne slíbený koncept. Odpusťte, že jsem obtěžoval a ráčítele [!] sama někdy mé služby upotřebiti, naleznete Vašnosti vděčného služebníka. Jan Neruda.“ (Novotný: 1951, s. 224)

Pozdější dopisy adresoval Neruda ovšem už přímo Anně: „Byl jsem mladý, nezkušený člověk, když jsem Vás seznal, ovšem pln bujné síly, pln naděje a nejlepší vůle, velikou budoucnost' sobě získat. Částí té budoucnosti bylo mně dosažení Vaší lásky, ostatní částí (jak už to bývá) dosažení jména velikého, postavení vysokého a možnost působení pro národ poskytujícího. (...) K chybě své jsem se přiznal, já Vám ukradl léta Vašeho života, nejkrásnější léta dívčího mládí, dobu Vašeho rozkvětu, Vaše jaro, Váš lesk a ničeho nemohu navrátit a nedal jsem Vám za to snad ani jediné radostné chvíle! Prosím – odpusťte mně!“ (Novotný: 1953, s. 35-37)

Dopisy, které si Neruda s Annou Holinovou vzájemně vyměňovali, se liší svým rozsahem. Zachovaly se nám jednak velice kratičké vzkazy (ve kterých většinou Anna prosí Nerudu o návštěvu, nebo ty, ve kterých omlouvá Neruda svou nepřítomnost), jednak několikastránkové dopisy, především pak z Knína, kam se odjela Anna zotavit po nemoci a kam jí Neruda pravidelně zasílal mj. jednotlivá čísla jím redigovaných *Obrazů života*. Ty dopisy, které obdržela Anička od Nerudy, jsou pak často doplněny jejími vlastními poznámkami, díky čemuž se dozvídáme, co si o jednotlivých věcech ona sama skutečně myslela. Jejich důvěrnost je pak patrná především z oslovení. Neruda Annu oslovoval nejčastěji „Anoušku!“. Chtěl-li pak dát najevo svůj nesouhlas s jejím jednáním, používal oslovení „Vážená slečno!“ V těchto dopisech se můžeme dozvědět mnoho o povaze a vzdělání Anny Holinové. Zatímco většina jejích dopisů pro Jana Nerudu působí šťastně, dalo by se říci že až nevinně, ke konci jejich vztahu, kdy už se Anna dozvídá o Karolině Světlé, se ráz jejích dopisů značně proměňuje. O vzdělání mladičké Anny si pak můžeme udělat představu přímo z jejího písemného projevu, který se tolik liší od toho Nerudova: „Ja nevěděla že se budete pro každé slovo horšit, ktere jsem tam napsala, a tež mně nenapadlo, že si s toho posměch uděláte jak špatně napsane je; když jsem ale ani pořadny papir ani lepší pero dostat nemohla, tak nemohlo taki lip vihližet. Vy, ale, važeny pane nejste zvikly tak špatně psane listi obdržet, a proto Vas me psani urazilo. Ja si dam dnes lepší pozor, kdyby ale mněl tento list zas to neštěsti mit že by se Vašnosti nelibilo jak předešli, tak prosim, neračte byt uraženim, neb vite že krasně psat neumim.“ (Novotný: 1951, s. 239) Sama pak na Nerudu vzpomíná s odstupem času v dopise Adolfu Heydukovi: „Velectěný pane! Jest tomu již řada let, když mi jednou přinesl Neruda stereoskopický aparát a fotografie ‚Benátek‘ k tomu. (...) Tu radost nemohu vypovědít, jakou jsem tenkrát měla, když jsem Vás dva viděla, jakoby živé před sebou! – Po nějakém čase přinesl mi opět fotografii větší než první, kde Vy zase sedíte a Neruda stojí. Co mi při odevzdání této

fotografie řekl, více nevím – ale co předcházelo před fotografováním, dočtla jsem se tyto dny ve Zvonu ‚Skočme hochu‘. – Musela jsem od čtení ustát. Slze mi dlouho nedovolily, bych jasně viděla. – Jest-li pak ta láska za tu bolest stála! – Anna Holinová.“ (Novotný: 1953, s. 49-50)

Už zde bylo řečeno, že ráz Anniných dopisů se s přibývajícím časem měnil. V době, kdy se Neruda ještě plně věnoval jenom jí, se setkáváme v jejích dopisech i se žárlivostí: „Co posud vim obdržel každý jini od Vas do chtěl jen ja ne. Nemam ovšem tak ‚krasne velke černe oko‘ jak sl. B. ani tak ‚jasně modre oko‘ jak sl. M. nejsem take žádný ‚řecky typus‘ ale přec jsem myslela (...), že je to dost dlouha doba mně za to potrestat že se opovažuju ještě něco od Vas žádat.“ (Novotný: 1953, s. 278)

Její žárlivost se pak ještě více stupňuje, když se pomalu dozvídá o Nerudově poměru s Karolinou Světlou: „Druhý den přišly dámy a povídaly, že tančil Neruda jen s Lidunkou Šmidtovou a že se bavil nejvíce s její gardedámou, paní Mužákovou. Tak Lidunka sloužila co můstek mezi Mužákovou a Nerudou! O skandálu, který měla Mužáková a Neruda – a o zklamání, které tak těžce nesla Lidunka, dozvěděla jsem se nejdříve od slečny Marie N. (...) ještě později od paní B. (...) Také dopisy Lidunkou mu zaslané musil Neruda vrátit. Ubohá Lidunka myslela, že ji Neruda miluje, že všechno, co píše, píše jí, a ono to zatím vše platilo paní Mužákové.“ (Novotný: 1954, s. 374-375)

Dopis Ludmily Schmidtové Karolině Světlé, ve kterém se zpovídá ze svého zklamání v lásce k Janu Nerudovi, se nedochoval. Světlá ho pouze komentovala ve svém dopise Sofii Podlipské z 15. srpna 1862.

Nakonec sama Anička Holinová píše: „Pane Neruda! Vy jste si přal mne udělat nestřastnou a povedlo se Vam to vyborně. – Anna“ (Novotný: 1953, s. 26)

Nerudův cit k mladičké Anně nevydržel tedy dlouho. Roku 1858 se s ní konečně rozešel. Důvodem k jeho rozhodnutí byla nejspíš jeho nová láska k ‚vdané paní‘, kterou poznal při vzniku almanachu Máj. Na návštěvách u Holinů se však předtím seznámil Neruda ještě s jinou ženou, a sice

s Boženou Němcovou. Jak upozorňuje opět Albert Pražák, mladí básníci v té době „hledali milenkou a ženu schopnou spoluúčasti na duchových a citových průbojích a výbojích doby, spolutvůrkyni a nositelku svého snu“. (Pražák: 1950, s. 91) A právě takovou ženou byla tehdy právě Božena Němcová, která okouzlovala Nerudu pokaždé, když ji potkal na ulici, o to více pak, když měl možnost osobně se s ní seznámit právě v rodině Holinových. Mezi Nerudou a Němcovou však, pokud víme, k žádnému bližšímu styku nedošlo.

Kromě rodiny Holinových navštěvoval Neruda také rodinu Hemerkovu, kde se setkával například s Vítězslavem Hálkem nebo Sofií Podlipskou a kde se právě seznámil také se sestrou této spisovatelky, Johannou Mužákovou, pozdější Karolinou Světlou. (Pražák: 1950, s. 93) Jak víme, stal se tento vztah nakonec Nerudovi nejosudovějším.

Karolina Světlá byla však jako starší, již vdaná žena, nucena skrývat své city k Nerudovi před společností. Navenek musel Neruda vyznávat dál lásku Anně Holinové a po skončení tohoto vztahu se jim stala určitou záštitou také Lidunka Schmidtová, které psal Neruda na přání Karoliny Světlé vroucné milostné dopisy. O pravých citech Světlé se však můžeme dočíst jak v jejích odpovědích na Nerudovy vášnivé dopisy, tak v korespondenci Světlé se Sofií Podlipskou: „Jsem sice rozumná ve svém jednání, politická, povážlivá, ale mravní na žádný pád, vzdor pohlavní čistotě. To cítím velmi a velmi.“ (Novák: 1910, s. 46)

Také v tomto případě je pro nás tedy Nerudova korespondence cenným zdrojem informací o jeho milostném životě. Zatímco u Nerudy se nám však zachovaly dopisy adresované přímo Karolině Světlé, o jejích citech se kromě Nerudových dopisů dočítáme také v korespondenci se Sofií Podlipskou nebo s přítelkyní Marií Němečkovou: „Ma velemilá! Prosím nech na tuto obálku napsat znamou ti adresu ale místo předešle 225/III ostruhova ulice. Snad Ti jí napíše kupec u nehož dáš dopis na počtu, dej mu nějaký šesták za to. Těším se na Tebe, jiternička tě očekává. – Tvá J. (Novotný: 1954, s. 267) Lži a intriky, které musela Světlá jako vdaná

žena neustále kvůli Nerudovi vymýšlet, ji ovšem často velmi trápily. Píše o tom mj. ve svém dopisu Sofii Podlipské: „To jsou plotky vid’? Samé, samé, samé jen plotky kdy se z nich konečně vypletu? A já nenáviděla odjakživa všecko tajemnůstkářství, vší neloyalnost – věř mi někdy se mi hlava zatočí a já myslím, že se musím a musím zbláznit <,> v tomto labyrintu lží, ukladů falše. A co je za tímto labyrintem, s čím se potkám vyvážnu-li? S <tím ohromujícím olověným nic> tou ohromující olověnou praznotou, která mi už jednou duši skoro do smrti umožila.“ (Novotný: 1954, s. 345)

Láska Karoliny Světlé k Janu Nerudovi nebyla ovšem nijak sobeckou, spíše naopak. Šlo o téměř mateřský cit a starost – Světlá si dokonce půjčovala peníze, aby mohla Nerudovi pomoci v jeho mnohdy nelehké finanční situaci. To dosvědčuje Anežka Čermáková Sluková: „Přitom mi vyprávěla i ostatní podrobnosti, ukázala onu stvrzenku od zlatníka za vyměněné diamanty, znějící na 150 zl., a když jsem jí přinesla sponku, z níž byly vyňaty, poznala ji okamžitě. Tím se mi konečně vysvětlila záhada, proč mi Světlá právě tuto sponku nedovolila nositi. Připomínala jí zajisté svými falešnými drahokamy i faleš lidskou a dobu velikého utrpení. Mně však nyní připomíná jeden z nejkrásnějších činů Světlé, ryzost jejího srdce a heslo její, jemuž po celý život věrna byla: ‚Osvobozuj! Pomáhej!‘ – a jest mi dražší nade všechny v světě skvosty.“ (Novotný: 1954, s. 371)

Svým citem k Nerudovi si Světlá zřejmě částečně uzdravovala svou psychiku z utrpení, které jí způsobila smrt její dcerky: „Toť ta páska která mne tak neodolatelně k Vám váže tato stejnost utrpení a osudu našeho – mně zemřelo drahé dítě krve me a já zoufala – Vám usmrtili dítě ducha a srdce a Vy se stydíte zaplakati nad mohylou Vašich nadějí a snah aby se Vám lidé nevysmali a tropíte a dovádíte aby se nevšíml svět jak jste se stal chudým a nebohým zavržením jeho. – Ale já chci osudu splatiti dluh muj, mne spasila sestra a ja spasím Vás, mnou se naučíte věřit v sebe a doufat v život, k čemu mne nazývají Světlou kdybych sto nebyla osvítili

tmu v srdcí lidských? Jako ona volala neunaveně ‚činnost, činnost‘ tak i já volat budu činnost – ja musím vzkřísit duši Vaši vždyť cítím v sobě proudění sta životů!“ (Novotný: 1954, s. 332)

V jednom ze svých posledních dopisů Nerudovi pak Světlá píše: „Budte ubezpečen že jsem i stojíc před stolicí soudní vždy vinnila jen sebe, očistujíc Vás, jak jsem Vám to byla povinna. K tomuto mému vyznání se vždy a před každým odvolejte. Kdo má k tomu chuti, necht’ se mne na to optá. Ostatně jsem přesedčena že jste vždy mluvil a jednal dle nejlepšího svého svědomí a vyššího soudu nad sebou nikdy neuznávejte. Ja činím taktěž.“ (Novotný: 1954, s. 377)

Přes všechna opatření odhalil nakonec prof. Mužák, manžel Karoliny Světlé, jejich vztah a dal své ženě ultimátum. A tak i tento vztah končí, a to na podzim roku 1862, kdy se Světlá s Nerudou definitivně rozchází. Na tuto událost vzpomíná Anežka Čermáková Sluková: „Podle vypravování bývalé slečny Marie N. pátral profesor Mužák (upozorněn bezpochyby některou ‚přítelkyní‘ Světlé) za nepřítomnosti své choti v jejím psacím stole a našel dopisy Nerudovy. Světlá, vrátivší se, poznala ihned, co se stalo, odebrala se okamžitě za manželem (...) ve veřejné místnosti nemohlo mezi manželi dojít k ostrému výstupu. (...) Nato požádal Mužák prostřednictvím slečny J. M. Nerudu o vrácení dopisů své choti, a bylo mu vyhověno.“ (Novotný: 1954, s. 369-370)

Po rozchodu s Karolinou Světlou se v polovině šedesátých let stále ještě relativně mladý Jan Neruda zamiloval do jednoho z dvojčat Macháčkových, a sice do Terezie Marie Macháčkové. Přesto, že obě sestry byly stejně krásné, do Terezky se Neruda tehdy zamiloval „o celé milování více“. Albert Pražák o Terezce Macháčkové píše: „Třebas jeho láska k Terezii Marii byla spíše jen sen, než opravdová a plná skutečnost, třebas to byla leckde jen jeho umocněná představa a ideál citu, přece se pociťoval do jisté míry i vdovcem po ní.“ (Pražák: 1952, s. 137)

Na Nerudovu první návštěvu v rodině Josefa Macháčka vzpomíná Adolf Heyduk: „Jedné soboty – následovaly na ni dva svátky – šli jsme přes

Beroun do Králova Dvora, kam nás jménem nájemce velkostatku, p. Macháčka, a jeho pro ruch národní hořící paní pozval bratr její a věrný náš kamarád Josef Sklenář. (...) Slečny Macháčkovy, roztomilé blížanky – dvojčata – obsluhovaly nás a hostily vším možným.“ (Novotný: 1953, s. 71)

Tato Nerudova láska však brzy umírá. Její předčasná smrt ji zastihla v ústraní na venkově, kde nakonec prohrála svůj marný boj s tuberkulózou.

V 70. letech prožil pak Neruda ještě krátké milostné vzplanutí k nejstarší dceři svého bratrance Aloise Tichého, kterou byla Anička Tichá. V té době vzniká také jeho mistrovské dílo, *Povídky malostranské*. Toto krátké vzplanutí však brzy skončí vystřízlivěním a tíživými pocity z blížícího se stáří.

Když se pak Neruda seznamuje v 80. letech s Boženou Vlachovou, je už starým, nemocným mužem. Božena Vlachová mu měla tehdy připomínat jeho bývalou lásku, Aničku Tichou. Ani tento vztah však nebyl trvalý. Božena Vlachová se pak odstěhovala se svým novým snoubencem do Přerova.

Jan Neruda ovšem nestrávil celý život jen v ulicích Prahy. Podnikl spoustu zajímavých cest, které měly značný přínos mimo jiné také pro jeho tvorbu. Několikrát byl např. ve Vídni nebo v Itálii, odkud posílal dopisy Anně Holinové. I zde, v zemích cizích a často velmi vzdálených jeho domovu, sbíral Neruda zkušenosti s rozličnými lidmi a charaktery. Opět zde tedy pozoroval hlavně povahy a temperamenty různých postav, které přitom dokázal osvobodit od „nejednoho společenského a mravního předsudku, přineseného z domova“. (Novák: 1919, s. 35) Kromě toho znal Neruda velmi dobře prostředí Malé Strany a stejně tak také její obyvatele. Ty totiž téměř celý svůj život pozoroval a studoval, což se nakonec promítalo i v celé jeho beletristické tvorbě. Přitom tvorba předcházející jeho vrcholnému dílu byla vlastně jen studijní přípravou

„Povídek malostranských“, které se nakonec staly také Nerudovým nejznámějším prozaickým dílem.

Postava matky v Nerudově próze

Matka sehrála v Nerudově životě jistě velmi důležitou roli. Její postava se velmi často objevuje v celém jeho díle, jak se ostatně můžeme přesvědčit při nahlédnutí do soupisu ženských postav v jeho próze, který je přiložen k této diplomové práci. Můžeme se ovšem jen dohadovat, nakolik jsou matky v Nerudově próze ovlivněny postavou jeho skutečné matky, případně postavami matek jeho přátel, které měl spisovatel možnost poznat ať už v době svého dětství, či později během svých studií.

V *Arabeskách*, tedy v díle, které předcházelo *Povídkám malostranským*, se setkáváme s postavami matek jak v roli postav jednajících, tak (mnohem častěji) s matkami, o kterých se Neruda pouze zmiňuje při popisu jiné (často mužské) postavy. Zatímco u mužů („darebák“, blbý Jóna, pan Koberec, pan Stránský, starý mládenec, student) bývají matky pouze zmiňovány jakožto osoby starající se o blaho a klid svých často nezdařených synů, matky mladých slečen bývají obvykle činorodější. To je většinou ovlivněno jejich snahou dopomoci svým dcerám k výhodnému sňatku. Některé z nich pak figurují po boku svých dcer pouze jako doprovod (Emmina matka, žena bohatého statkáře, žena pražského velkokupce), jiné však do děje přímo zasahují, nejednou se s nimi pak seznamujeme také prostřednictvím přímé řeči. Tak si můžeme udělat představu o dobrotě např. u synáčkovy maminky: „Jak krásně vypadá maminka v selském šatě, s červenými tvářemi, květnatou babkou na hlavě a hlíněnou misou v ruce! Přibližuje se a já zavru oči. ‚Synáčku, bude tě krček bolet!‘ Synáček se ani nepohne. ‚Synáčku!‘ a narovná mi hlavu. ‚Bože můj, to dítě by celý den prospalo!‘ – Slyším, že se zase vzdaluje, poodevru oči – už jí nevidím.“ (Neruda: 1952, s. 85) nebo u umírající stařenky, promlouvající ke svému synovi: „Stařenka se ve snu usmívala,

zdálo se jí, že mluví se synem a že naň kývá. Rty její šeptaly: „O můj pohřeb neměj starosti – mám již všechno uchystáno – černý rubáš – dotýkaný růženec -““ (Neruda: 1952, s. 174) Téměř naivně ovšem působí svým jednáním maminka z povídky *Mému vrabci*: „Vždyť to byla má maminka, jež tě na ulici sebrala, když ti orač bičem křidélko přerazil, a kluci se smáli, že sebou tak směšně po dláždění házíš a k větší ještě své bolesti sebou tlučeš. Maminka tě dala do mé světničky (...) Maminka říká, že se jí odměníš jako lidé – až budeš zdrav a vypasen.“ (Neruda: 1952, s. 152) „Byl jsi konsekvantním.! Sotva prý matka poodevřela okno, vyskočils na ně a už jsi seděl na protější střeše!“ (Neruda: 1952, s. 165)

Připomeňme na tomto místě slova Dalibora Turečka, věnovaná této povídce: „Arabeska *Mému vrabci* byla psána jako cyklus týdenních fejetonních besed, čemuž odpovídala i aditivní kompozice, juxtapoziční řazení jednotlivých částí i důraz na autostylizaci vypravěče jako fejetonisty. Ve shodě s fejetonem se tu také objevily zřetězené citáty z beletrie i odborné literatury.“ (Tureček: 2007, s. 121)

Podobně jako v předchozí povídce působí starostlivě také matka z povídky *O Loretánských zvoncích*, která je však popisována objektivně z vypravěčova hlediska: „Je tomu už několik set let nebo jak dlouho, když žila na Novém Světě jistá chudá vdova. Co jí to bylo platno, že byla pracovitá a hospodářská, když měla až příliš mnoho dětí! Každý ví, že mají Loretánské věže mnoho zvonků; právě tolik měla ale i ta vdova dětí a říkala tedy robátkům svým ‚Loretánské zvonky‘ (...) ‚Ach drahé moje děti,‘ vzdychla sobě, ‚já vám posloužila, mně ale nikdo neposlouží, já vám dala umíráčkem zvonit, kdož by mě to dal!‘ Sotvaže domluvila, zazněly všechny zvonky Loretánské.“ (Neruda: 1952, s. 133-134)

Osud matky trpící ztrátou dítěte prožívá pak také hospodyně z cyklu povídek nazvaných *Z povídek měsíce*: „Hospodyně dala dnes pochovat pětiletou dcerušku, tančili tu nad hrobem, vyháněli smutek z domu. Rozmýšlel jsem, jak matka ulehne pak ztrmácená, jak umdlené oči její přece neusnou, jak se zakotví na místě, kde ještě z rána stála květovaná

truhlička a v ní ležel bílý, bledý andílek, na černých vlasech věnec.“
(Neruda: 1952, s. 182)

Pro pochopení charakterů jednotlivých matek a také prostředí, ve kterém tyto ženy žijí, jsou pro nás však daleko zajímavější postavy matek již výše zmíněných „slečen na vdávání“, tedy Bětušky nebo „ševcovic slečny“. Zatímco Bětuščina matka udržuje s dceřiným nápadníkem, panem Kobercem, jen zdvořilostní rozmluvu: „Když šli domů, připojil se směle k Bětuščině matce. (...) ‚Mám nějakou prosbu k vám, jemnostpaní!‘ ‚Ke mně?‘ ‚Ano. Dostal jsem libru čokolády (...)‘ ‚Chcete, abych vám ji uvařila? I s radostí, jen si ji přineste.‘“ (Neruda: 1952, s. 128–129), paní ševcová se vyjadřuje daleko rozhodněji a osobitěji: „Slečna ševcova sedí na sedadle a upejpá se; matka její, tlustá, malá ženština, obdařená purpurovými tvářemi v širokých, nebruselských krajkách, sedí na kufru a očekává, až dcera na její domluvu mně něco na důkaz svých znamenitých schopností zazpívá. ‚Slečno, chcete-li jít k divadlu, musíte upejpání nechat!‘ ‚Já jí to také povídám. (...) I zakokrhej, důro, – odpustějí – co já se s ní nazlobím! Doma to jde celý den, a tady, kde je to ho pro její budoucnost potřebí, myslí, že je něma. Zazpívej přece tu pěknou píseň, co ondyno tovaryš povídal, že by ji žádná ani v divadle tak nezazpívala jako ty.‘“ (Neruda: 1952, s. 119 – 120)

Zvláštní postavení zaujímá mezi ostatními matkami Noc, která vystupuje jako alegorická matka hodin, o které se v povídce *Den a Noc* dělí s jejím otcem, Dnem: „Noc neodpověděla. Ale když pak slunce začlo po nebi chodit už v smutku, když otcí Dni kladla se podzimní mha na ramena jako roucho vlečné, a on, omrzelý, ztrácel nevědomě jedno dítě po druhém, tu chodila matka Noc za ním a sbírala si je. A když nastala zima a s ní dlouhá tma a úmorné mrazy, měla jich ona již plný svůj plášť a byla při nich od večera do rána.“ (Neruda: 1952, s. 135) Je zřejmé, že Noc se zde oproti Dnu nedostává ani na chvíli do vedlejší role, a to i přesto, že za celou dobu ani jednou nepromluví.

I v próze *Různí lidé* se s postavou matky setkáváme hned na několika místech, a to jak v rolích pasivních (matka Frani i jeho milé v povídce *Fraňo*, matka mladé Francouzky v povídce *Dvanáctý*, matka mladé umírající Polky v povídce *Vampyr* nebo matka signoriny Constanzy v povídce *Římanka*), tak v roli sice vedlejších, přesto pro příběh povídek dosti důležitých postav. Tak je to například u krásné, i když zřejmě ne příliš vzdělané architektovy ženy v povídce *Thersités*: „Už zase se hádáš?“ zazvonil lahodný ženský hlas za mnou. Choť architektova, paní to rozhodně krásy, byla si vyšla z kajuty na palubu. Vysoká, štíhlá postava její nahnula se k manželovi, bohaté její světlé kadeře zakryly mu celý obličej. Políbila ho na čelo. „A o čem se hádáš?“ „O Homérovi, zlatoušku.“ „Nu toho vám přenechám! To slyším raděj moře šplouchat – moři rozumím.“ A šla dozadu sednout si na lávku za kormidlem.“ (Neruda: 1952, s. 269–270) O její nesporné kráse pak svědčí sám pan architekt, přirovnávající svou ženu k Madoně: „Slunce nyní zrovna za lodí naší blížilo se vlhkému svému hrobu. Nebe tam samé žhoucí zlato, moře jako v plamenu a zrovna uprostřed toho zlata a ohně jako by byl obraz krásné té paní vetkán! Měla dcerušku na klínu, držela ruku na té kadeřavé, tiché hlavičce, a byla napolo obrácena k ohnivému obzoru, takže ušlechtilý profil jemně se odrážel a tmavě okresloval. Manžel hleděl chvíli v němém obdivu na choť svou. „Čarokrásné – k nepopsání krásné! – Madona s dítětem na zlaté půdě – toho nedovede žádné umění – žádné!““ (Neruda: 1952, s. 271 – 272)

Ještě více pak vystupuje ze své pasivity matka mladičké Marici v povídce *Dítě*, která nejednou se svou dcerou přímo promlouvá, i když jde jen o krátké, ojedinělé věty. Ty však většinou dokreslují dost podstatně odehrávající se děj: „Marica tančí napřed. „Pozor Marico!“ napomíná matka, vedoucí Pentelku. Marica se zatočí – několik mužských hlasů vzkřikne. Matka stojí náhle bledá, nemá jako sloup. (...) „Nešťastná – bláznivá – nešťastná – vypravuje ze sebe matka.“ (Neruda: 1952, s. 244–245)

Nejpočetnější zastoupení mají ovšem (jak se ostatně můžeme opět přesvědčit v příloze této diplomové práce, kterým je soupis ženských postav v Nerudově próze) matky v Nerudově nejznámější próze, tedy v *Povídkách malostranských*. I tady se matky často jen mihnou nebo jsou pouze zmíněny (matka Josefinky, matka Helenky Velebové a Alojsie Trousilové, paní Perálková, matka Lizinky, Marie a Karly). Někdy je o těchto ženách pouze jakoby mimochodem vyprávěno pro ozvláštnění nějaké historky (stará Wimrová, matka Novomlýnského z *Večerních šplechtů*, voskářka paní Hirtová nebo rukavičkářka), případně se autor pouze zmiňuje o jejich smrti (matka doktora Heriberta, matka „krásnooké“). Za zmínku ovšem jistě stojí jedna zajímavá postava, ztvárňující v *Povídkách malostranských* matku, která je také zmíněna jen jakoby mimochodem: „Neštěstí při obědě. V polívce plovla nějaká muší rodina. Otce i matku jsem v roztržitosti spolkl; pak tam plavalo ještě muší embryo a to jsem už nemohl.“ (Neruda: 1908, s. 269)

I když pak nechá autor některé matky v *Povídkách malostranských* promluvit, často zůstávají i tak jen ve vedlejších rolích. Tak je tomu například u matky dvou dcer, která v hospodě před panem doktorem nenápadně vychvaluje své stále ještě svobodné dcery: „Vyniká hlas paní matky. ‚Když má matka dvě dcery, nemá je nikdy přes dvacet let oblíkat stejně; sic z nich neprovdá žádnou.‘ Vypočteno, aby poslouchající věděli, že žádné z jejích dvou stejně oděných dcer není ještě přes dvacet. Nevěřím.“ (Neruda: 1908, s. 242)

Poněkud významnější roli sehraává ovšem paní hospodská, matka Márinky, do které je zamilován Václav, syn paní Bavorové: „Chladnost Bavorové, ač vynucená, imponovala paní hospodské přec. ‚Vždyť se nemusíme proto pohněvat,‘ pravila s mírností rovněž nucenou, ‚já přeju každému, co mu bůh nadělí – proč bych nepřála vám, pan Václav a moje Márinka – má se to rádo -““ (Neruda: 1908, s. 86) Postava paní hostinské se ovšem s paní Bavorovou nesetkává jen náhodou. Provází ji v podstatě během celého děje *Týdne v tichém domě*. Obě ženy společně sázejí do

loterie: „Šestnáctka – byl Nepomucký. (...) Vojenské verbování má osmičku a znamená veselost. (...)‘ ,To bude šedesát jedna, když se obrátí!‘ ,Věru, na to bych byla ani nevzpomněla. Tedy 61, 23 a 8.“ (Neruda: 1908, s. 23) Kromě toho se s oběma ženami setkáváme také u smrtelné postele slečny Žanýnky, kde se projeví závist paní hospodské: „Ti se přihnali jako židé na licitaci! – Nikdy se o ni živou nestarali, teď honem přiběhli pro dědictví! Pánbůh jim je požehnej, však my bychom jim nebyly ničeho ukradly, a nemuseli zavřít všecko a máry postavit na dvůr. Dali vám něco z pozůstalosti za vaše služby? Že nedali?‘ ,Ani nitku!‘ šeptala Bavorová chvějícím se hlasem.“ (Neruda: 1908, s. 59) Ovšem i když by se mohlo zdát, že jsou tyto dvě ženy nerozlučnými přítelkyněmi, jedna věc je stále nepřekročitelně rozděluje, a sice jejich rozlišné postavení ve společnosti, jak uvidíme ještě později.

V povídce *Týden v tichém domě* se ovšem setkáváme ještě s jednou matkou, s paní Lakmusovou, která se všemi způsoby stará o budoucí štěstí své dcery Klárky. Té totiž nakonec domluví sňatek s panem doktorem i přes to, že on původně zamýšlel vzít si úplně jinou slečnu: „Doktor stál uprostřed pokoje dlouho jako přimražen. Konečně sobě zhluboka oddechl a hodil hlavou. ,Nu tohle by bylo pěkné!‘ zabručel zlostně. ,Ano, zřídím si spisy, nenadálá paní tchyně, ale ne pro vaši dceru, paní tchyně už zase na odpočinku!“ (Neruda: 1908, s. 47) Její jednání je tak typickým příkladem neúnavného, vypočítavého jednání matek usilujících o sňatek svých dcer.

V *Povídkách malostranských* se pak setkáme ještě s několika dalšími matkami, o kterých bude ovšem pojednáno při rozboru jednotlivých povídek. Tak s postavou paní malířky, Augustky, nebo se „starou Bavorovou“ se setkáme mezi „obyvatelkami tichého domu“. S dalšími dvěma matkami pak v kapitolách věnovaných „setníkovic Poldýnce“ a „babě milionové“.

Neměli bychom na tomto místě opomenout ještě jeden z důležitých aspektů, spojujících zvláštním způsobem některé z Nerudových povídek a

na který upozorňuje také Dalibor Tureček, a sice „pro *Povídky malostranské* tak typickou funkci dětských vypravěčů, jejichž očima je – třeba v povídkách *Hastrman*, *Přivedla žebráka na mizinu* či *Pan Ryšánek a pan Schlegl* – na počátku textu budována naivní, idylicky harmonizující fikce, která má být v dalším postupu vyprávění rozrušena.“ (Tureček: 2007, s. 129–130) S těmito dětskými vypravěči se totiž setkáváme také v povídkách *Svatováclavská mše* a *Jak to přišlo, že dne 20. srpna roku 1849, o půl jedné s poledne, Rakousko nebylo rozbořeno*, o kterých bude v souvislosti s postavou matky pojednáno dále.

Matka ze *Svatováclavské mše* z *Povídek malostranských*

Jednou z nejvíce autobiograficky zbarvených povídek je povídka *Svatováclavská mše*. V té se prostřednictvím ich-formy seznamujeme s malým chlapcem, rozhodnutým přenocovat ve Svatovítském chrámě. Jeho hlavní provinění ovšem spočívá ve lži, ke které se uchýlil, aby ho maminka pustila na noc z domu. Tvrdil jí totiž, že přenocuje u staroměstské tety. Další lží, která provází osud tohoto hrdiny, je pak sama legenda o svatém Václavu, který údajně slouží každou noc přesně o půlnoci svatou mši ve svém chrámě. Důvěřivý malý chlapec, podporován navíc svými přáteli, neodolá pokušení vidět na vlastní oči něco tak výjimečného. Kdyby se to podařilo, byl by pak „skoro tak vzácnou osobou jako stará Wimrová, matka hradčanského truhláře Wimra, která viděla v čas cholery jednou na vlastní oči, jak kapucínská panenka Maria, oděná zlatým svým talárem, kráčela v noci po Loretánském náměstí a kropila domy svěcenou vodou. Lidé tenkrát se těšili, že úmoru pozbudou; když ale cholera právě v těch domech pak řádila ještě krutěji než dřív, připadli teprv na pravý výklad, že totiž panenka Maria sama si v sousedství vykropovala ty, kteří měli vejít do nebeského království.“

(Neruda: 1952, s. 158) Neruda tu tedy ironizuje především dobově velmi rozšířenou pověřčivost, panující mezi většinou lidí.

Přátelství malého chlapce s jeho kamarády bylo pak podporováno také jejich společnou láskou k ředitelově dceři, jejich spolužačce, Anynce: „Měl jsem ho tak rád, Fricka, a dnes měl chudák po celý den samé neštěstí. Hned ráno při první mši vylil vodu panu faráři na boty – Fricek se kouká pořád po kostele místo po knězi – a odpůdne ho přistih pan učitel, jak se Fricek hubičkoval s ředitelovic Anynkou a dával jí psaníčko, – my ji měli rádi všichni tři, Anynku, a ona nás taky všechny tři.“ (Neruda: 1952, s. 160)

Zmínka o Anynce je tu však jen nepatrná. Dokresluje přátelský vztah těchto tří chlapců, kteří jsou ochotni se navzájem podělit úplně o všechno, dokonce i o Anynčinu lásku.

Daleko výraznější roli pro chlapcův příběh tu hraje jeho matka, o které tu již byla řeč. Její postava se objevuje v povídce *Svatováclavská mše* poprvé ve chvíli, kdy se večer před zamknutím chrámu klečící modlí u hrobu svatého Jana, a pak na konci, kdy ji chlapec po probuzení ze sna, kterým se skončilo celé jeho dobrodružství, vidí opět klečet a modlit se. Tentokrát se však modlí za jeho záchranu: „Oko mžikem a ve strachu sklouzlo na známé místo v lavicích. Tam klečela jako jindy má matka se skloněnou hlavou a bila se v prsa. A vedle ní klečela – staroměstská teta.“ (Neruda: 1952, s. 167) V tu chvíli si chlapec konečně uvědomí své provinění, kterého se na vlastní matce dopustil. Její postava pak tedy motivuje také chlapcovo další jednání, které ovšem nevyústí v čtenářem očekávané omluvy a prosby, běžné v těchto situacích, ale jen výmluvným políbením matčiny ruky: „Byl jsem si již vědom všeho. Cítil jsem se k smrti zahanben – zoufale nešťasten – hlava se mně náhle rozbolela a točila se jako v divokém víru. Bolest pro matku, kteráž mne asi co ztraceného oplakávala a jízto jsem nejspíše nesmírného zármutku působil, svírala mi srdce a křečovitě dusila dech. Chtěl jsem honem dolů, honem

předstoupit před matku, – ale nohy náhle bezvládně sklesly, hlava sklouzla po zdi a ležel jsem na podlaze. Nesmírné štěstí as, že skoro současně se dostavil pláč. (...) když konečně stará matka vedle tety vycházela, cítila najednou na vráskovité ruce své dva žhoucí rty.“ (Neruda: 1952, s. 168)

Matka „Jana Žižky z Trocnova“ v *Povídkách malostranských*

Už v názvu povídky *Jak to přišlo, že dne 20. srpna roku 1849, o půl jedné s poledne, Rakousko nebylo rozbořeno*, je obsaženo přesné časové zařazení děje povídky. Tím je přitom plán „pistolového spolku“, scházejícího se na půdě u Rumpálů. I tady se opět objevuje postava starostlivé matky, a to matky „Jana Žižky z Trocnova“, tedy chlapce, který je vypravěčem příběhu, chystajícího se společně s přáteli k „rozboření“ Rakouska, na které se dlouho a pečlivě připravují.

S chlapcovou matkou se tu setkáváme v noci, která předchází dnu, na který jejich plán připadá. Vypravěč nemůže samou nervozitou usnout a hází sebou ve své posteli: „Copak je ti – ty vzdycháš?“ ptala se několikrát matka. Tvářil jsem se, jako bych spal. Pak matka vstala, rozsvítila a přistoupila ke mně. Měl jsem oči zavřeny. Položila dlaň na mé čelo. „Ten hoch pálí jako oheň. Muži, pojď sem, jemu něco je.““ (Neruda: 1952, s. 174) I zde patří tedy matka k nejstarostlivějším ženám, které se v těchto povídkách vyskytují, a to nehledě na to, v jakých podmínkách přežívá a kolik starostí a problémů musí ve svém životě řešit. Za všech okolností je to vždy především ona starostlivá žena, pro kterou je vždy na prvním místě hlavně její rodina. Ani tato postava nepotřebuje mnoho místa ke svému představení, aby si mohl čtenář udělat představu o tom, že vypravěč, v té době ještě malý hoch, vyrůstá v láskyplném prostředí, ve kterém najde vždy oporu.

Podobně jako v ostatních povídkách i zde se setkáváme opět s mladistvou láskou vypravěčovou, kterou je v tomto případě sestra chlapcova kamaráda: „Příjemný letní vánek osvěžoval skráně. Modré nebe se usmívalo jako Mária, sestřička Prokopa Holého, když vyzývala k nějakému čtveráctví. Mimochodem řečeno, byla Mária mou láskou. Vzpomněl jsem si na ni, na úctu, jakou jevila vždy k hrdinné povaze mé, a pojednou mně bylo snáz a snáz, prsa se vypínala a duše rostla.“ (Neruda: 1952, s. 175)

Další ženské postavy *Povídek malostranských*

Těchto třináct povídek, které byly vydány roku 1878 pod názvem *Povídky malostranské*, mělo být především realistickým zobrazením skutečnosti, a to tak, jak si ji pamatoval Jan Neruda z dob svého dětství a mládí. Podle Miloše Pohorského v nich chtěl Neruda „předvést obraz společnosti ve větší šíři než v prvních povídkách a zachytit složitější vztahy lidí, aniž by ovšem oslabil jejich pravdivost. K splnění tohoto úmyslu postupoval v podstatě dvojnásobným způsobem. Buď spojoval několik postav kolem určitých událostí nebo scén a konfrontoval je v rozličných životních situacích tak, aby se plně projevil jejich charakter a jejich vztahy, nebo se soustřeďoval na jednu postavu a tu pak podrobně charakterizoval pomocí detailů ve vztahu k sociálnímu prostředí, aby byla chápána jako společensky typická.“ (Pohorský: 1961, s. 157) Podle Pohorského se tu objevuje několik druhů povídek. První a poslední povídka, tedy *Týden v tichém domě* a *Figurky*, zachycují celou řadu postav. Zatímco například u povídky *Večerní šplechty* nebo *U Tří lilií* se ženské hrdinky soustřeďují k zachycení jediné scény, u většiny ostatních povídek jsou zachyceny především výrazné charaktery lidí, typické pro malostranské prostředí. Tak je tomu např. v případě „baby milionové“ v povídce *Přivedla žebráka na mizinu*. Pohorský přitom dále upozorňuje na Nerudovo umění zachytit prostřednictvím detailů buďto okamžitou

náladu lidí, případně jejich různé zvyky, získané v zaměstnání či v jejich sociálním zařazení. K charakteristice jednotlivých postav slouží také jejich vyjadřování, které bývá velmi lakonické, přičemž Neruda v nejednom případě využívá i pražské kolonialismy.

Obyvatelky „tichého“ domu

První malostranská povídka, *Týden v tichém domě*, se od ostatních povídek liší hned na první pohled svým rozsahem. Zachycuje navíc na rozdíl od ostatních povídek celou řadu postav, tedy postav žijících v onom „tichém domě“, kterým byl s největší pravděpodobností dům U Dvou slunců v Ostruhové ulici, na jehož střeše se později odehrává také děj povídky *Večerní šplechty*. K obyvatelům „tichého“ domu patří i rodina Bavorova. Čtenář se tu tedy seznamuje se starou matkou Bavorovou a jejím synem, mladým studentem Václavem Bavorem, kteří nesou mnoho stejných rysů jako mladý Jan Neruda a jeho matka, Barbora Nerudová. O starém Bavorovi se v podstatě nic nedozvídáme. Jeho nevrlá reakce na noční nenadálé probuzení je vlastně jediným projevem, kterého se od něj během celých *Povídek malostranských* dočkáme. Na žádném dalším místě se o něm už Neruda vůbec nezmiňuje, přestože jeho žena patří mezi nejčastěji vystupující postavy.

S rodinou Bavorových se tedy setkáváme hned v první části povídky *Týden v tichém domě*, rozdělené do patnácti tematických celků. První část přitom zachycuje průběh jediné noci, ve které stará matka Bavorová uprostřed noci vstává, aby si na základě snu zapsala čísla, která chce později vsadit do loterie: „Sirka odletěla na zem, hvězdička se znenáhla zvětšuje. Nad ní stojí košilatá postava, stará ženská, zívajíc a mnouc sobě prospalé oči. (...) Žena se zachvěla nočním chladem, vzala lampičku se stolu a postavila ji na pudl, na němž plno krajáčů s čerstvým i přepouštěným máslem a nad nímž houpají se váha a pletence česneku i cibule.“ (Neruda: 1952, s. 10) Jak je v povídce později upřesněno,

ocitáme se v hokynářském krámku. Můžeme tu tedy vidět další očividnou spojitost s Nerudovým mládím, které prožil společně s rodiči v domě, ve kterém vlastnil jeho otec trafikku. Hned na prvních stránkách se tedy přesvědčujeme o autobiografickém zabarvení této povídky, ke které byl zřejmě Nerudovi inspirací jeho vlastní život.

Jak už bylo řečeno výše, je čtenář hned v úvodu povídky upozorněn na neopominutelnou vášeň matky Bavorové, tedy na její sázení do loterie. Hned u první ženské postavy se tak setkáváme se zlovykem spojeným s pověřivostí. Láska matky Bavorové k číslům je až nezdravá: „Pěstovala numera, jako zahradník pěstuje ze semene květiny své, byla stejně vzdálena nahodilé hry s ‚trhačkami‘ u kupců vyvěšenými i výpočtů zapletených, a základem její operací byl snář *kumbrlík*.“ (Neruda: 1952, s. 83–84) O tuto svou vášeň se tato žena pak dělila ještě s paní hostinskou. Jak už zde bylo ale řečeno, paní hostinská přitom ovšem nezapomínala staré Bavorové připomínat rozdíl mezi nimi, vyplývající z jejich různého společenského postavení. Při pohřbu slečny Žanýnky si totiž nemůžeme nevšimnout chování paní hospodské ve chvíli, když na ně zavolá paní Lakmusová, aby si některá z nich přisedla k nim do fiakru. Obě ženy vykročí proto zároveň k vozu. Paní hostinská se však zlostně otočí po paní Bavorové: „Nu já jsem snad přec měšťanka?!“ A tak je stará Bavorová nucena jít spolu se svým synem pěšky za vozem. Staré Bavorové se později však dostává jistého zadostiučinění, když se obě ženy znovu setkávají v krámkě a paní hospodská si nárokuje podíl na výhře matky Bavorové. Ta jí však mírným tónem vysvětlí, že výhra se týkala „řádky“, na kterou si paní hospodská nepřiplatila, a té pak nezbývá, než „se poroučet“.

Výhra, které se matka Bavorová dočkala, však zachrání alespoň jejího syna, Václava Bavora, který dostane po propuštění z úřadu díky matčiným penězům možnost vrátit se ke studiím. Projevuje se tu tedy upřímný mateřský cit, který je ochoten obětovat vše pro blaho svých dětí.

Na své podřadné postavení ve společnosti však není matce Bavorové přáno zapomínat. Přivydělává si jako posluhovačka v rodině Ebrových, kteří jsou zároveň jejími domácími. Tím je jasně poukázáno na její zařazení do tzv. „nižší vrstvy“, a s měšťany se tedy nemůže stará Bavorová nikdy rovnat.

V celé povídce je tak především prostřednictvím postavení Bavorových ve společnosti patrný určitý sociální podtext, přičemž je většinou patrné, že se Jan Neruda přiklání na stranu chudých, snášejších rozmary těch „lépe narozených“.

Mluvíme-li tu o sociálních rozdílech jednotlivých postav v *Týdnu v tichém domě*, byla tu pak již zmíněna rodina domácích, Ebrových. Jejich situace je poněkud rozpačitá, jak si uvědomíme po zjištění, že jsou velmi zadluženi u Žida, pana Menkeho, čímž se ocitají ve velice nepříjemné situaci. Veškerou vinu přitom svádí paní Ebrová na svého muže. Pan Ebr totiž podle ní vůbec nemyslí na rodinu, což nakonec vrcholí hádkou, u Ebrů zřejmě nijak neobvyklou. Čtenář má tak možnost poznat pravou povahu paní domácích, na jejíž výstupy je její muž ovšem už zřejmě zvyklý, a tak se nenechá vyvést z míry a její výstup zakončí tím, že ji zamkne ve skříni. To navíc k velkému potěšení jejich starší dcery, slečny Matyldy, která se ukáže být ve vztahu k matce zlou a pomstychtivou. Tyto ženy jsou tak typickým příkladem toho, že upravený vzhled, hezká tvář a snad i dobrá pověst se ani zdaleka nemusí u žen shodovat vždy s jejich kladnými charaktery.

Posledním a nejmladším členem rodiny je pak malá Valinka, vlastním jménem Valburga, které matka platí soukromého učitele zpěvu, aby se jí tak mohla potom chlubit před návštěvami při příležitostech koncertů, pořádaných u nich doma. I u ní se ovšem už začala projevovat určitá povýšenost, jak můžeme soudit z její reakce, když místo ostýchavého přijetí pochval, snášených na její zpěv, má pouze strach o svůj dokonalý účes. Hlavními hosty na jejím koncertu jsou přitom Baurovy, které jsou svými povahovými rysy velice blízké svým „přítelkyním“. Každé

návštěvy u nich totiž využívají především k tomu, aby Ebrovy ženy mohly při cestě domů pomlouvat, a to celé vyvrcholí nakonec tím, když slečna Marie Baurová přemluví při jednom ze zmíněných koncertů pana nadporučíka Kořínka, ženicha slečny Matyldy, aby ji s matkou doprovodil domů: „Slečna Matylda zbledla ztrnutím. ‚No vyprovod’ přec slečnu Marii,‘ nutila paní domácí, ‚copak je ti? – Ach,‘ vzdychla mimovolně, vidouc pana nadporučíka chystajícího se k odchodu s Baurovými. ‚Pa, andílku,‘ kývla slečna Marie a vznášela se ke dveřím. Slečna Matylda zůstala jakoby přimražena stát.“ (Neruda: 1952, s. 80–81) Na tomto místě připomíná ovšem Oldřich Králík Nerudovo misogynství. Podle Králíkova výkladu se totiž obě přítelkyně mají skutečně rády a s „připitomělým nadporučíkem“ si hrají „jako s míčem“. (Králík: 1995, s. 280)

Při návštěvě Baurových u domácích můžeme ovšem pak poprvé sledovat zvláštní jev, týkající se řeči většiny hrdinek malostranských povídek. Tím je plynulé přecházení z češtiny do němčiny a naopak, které nebylo zřejmě v době Nerudova mládí jevem nijak neobvyklým: „Jen na skok jsme tady, Frau von Eber,‘ vysvětlovala starší. (...) Rozmluva se zapředla a vedla se hned česky, hned zas německy, podle vzletu.“ (Neruda: 1952, s. 27)

Příkladem výše zmíněného misogynství nejsou podle Oldřicha Králíka ovšem jen Matylda s Marií. Králík upozorňuje na to, že „doktor Loukota se zmítá mezi Josefinkou a slečnou od bytných, Václav mezi Márinkou hostinských a slečinkou domácích. (...) Doktor Loukota mluví a myslí na Josefinku, paní Lakmusová mluví a myslí na svou Klárku a komické nedorozumění je korunováno úředním podáním doktorovým k slavnému magistrátu stran svatby: mělo tam stát jméno Josefinčino, ale pod patronací snaživé paní Lakmusové, horlivě si osobující úlohu tchyně, se na papíře octne jméno Klárčino. Rodiče vůbec silně zasahují v této rané Malostranské do erotických příhod mladých hrdinů, také vztah Václavův k Márince se řídí podle barometru, ukazujících nálady obou matek. (...) A tak vyznívá složitá ‚mnohospochod’ová komedie ‚tichého domu‘

staromládeneckým misogynstvím.“ Nakonec pak připomíná Králík výrok Václava Bavora: „Mstím teď naše pohlaví.“ (Králík: 1995, s. 280–281)

Přesto, že Josefinka také někomu ubližuje, hraje v *Týdnu v tichém domě* podstatně sympatičtější roli. Z pohledu zamilovaného starého mládence je to „pěkné, as osmnáctileté děvče. Vtělené ráno! Vzdůst dívky té byl půvabný, štíhlý. Tmavý, kadeřavý a přehustý vlas vlnil se jí s čela k šíji, poután prostou aksamitovou stužkou. Obličej její byl oblý, oko jasně modré, upřímné, tvář růžová a pleti hebounké, rtíky malé, až tmavorudé, celá ta tvářnost činila dojem nanejvýš příjemný, aniž by vylučovala tajné vědomí, že není vesměs rysů akademicky pravidelných.“ (Neruda: 1952, s. 15) Pan doktor ovšem netuší, že toto osmnáctileté děvčátko už má svého vyvoleného, kterým je Bavorák, asi dvacetiletý mladík, kterého si má Josefinka již brzy brát, zatímco on má být svědkem na jejich svatbě.

Josefinka má pak ještě sestru, Katušku. Ta však budí soucit svou nemocí, a to především ve chvíli, kdy ji rozpláče pohled na zamilovaný pár, tedy na Josefinku a jejího ženicha. Nemocná Katuška si v tu chvíli zřejmě uvědomí, že ji už žádné podobné štěstí nečeká. Je přitom jedinou ženskou postavou malostranských povídek, která je nějak oslabena. Všechny ostatní jsou plny sil, ať už svým vzhledem a postavou, nebo svou ráznou povahou, která často dostane do problémů nejednoho mužského hrdinu.

Vrátíme-li se k události, která zde už byla krátce zmíněna v souvislosti s konfliktem paní Bavorové a paní hospodské, tedy k pohřbu slečny Žanýnky, konanému v onom týdnu, nemůžeme opominout především popis slečnina pokoje. Tento velký pokoj byl „temný, až příšerný. Okna do dvora i na Petřín vedoucí byla hustě ověšena a nedovolovala světlu vyniknout nad jakés šero. Vzduch byl starý, puchem a plesnivinou naplněný. Se stropu visely mocné, černé a prachem těžké pavučiny, po holých šedivých stěnách bylo několik tmavých obrazů, ovinitých prastarými a na prst zaprášenými umělými květinami. Náradí tu nebyl sice žádný nedostatek, avšak vše jen přestárlé, staromódní, nesoucí na

sobě znak , že se dlouhá a dlouhá léta ničeho neužilo.“ (Neruda: 1952, s. 18) A. P. Solovjovová v této souvislosti vyjadřuje názor, že tato „staromódnost, zatuchlost a prach symbolizují měšťácké bláto malostranského světa, vzdáleného rušnému životu“. (Solovjovová: 1982, s. 257) Solovjovová zde upozorňuje především na uzavřenost malostranského zákoutí, ve kterém se „tichý dům“ nachází, a na to, že stejně, jako nemá žádnou možnost světlo, aby proniklo do tohoto pokoje, nemá ani ruch pražského velkoměsta šanci nějakým způsobem proniknout do tohoto místa a zasáhnout do života zdejších lidí.

Prostřednictvím života slečny Žanýnky tady tedy můžeme sledovat určitý rys malostranské morálky, aniž by se ona sama na výstavbě děje jakkoli podílela.

Ostatní ženské postavy pak už většinou jen dokreslují charakter prostředí, případně upřesňují denní dobu, kdy se děj povídky odehrává. Tak je tomu především u žen, vycházejících postupně z jednotlivých domů za časného rána: „Jednotlivě, jako by jedna čekala, až druhá zajde, vycházely ženštiny z rozličných bytů, buď prostovlasy a posud neučesány, buď se šátkem hluboko do čela vtaženým, takže chránil ospalé oči před sluncem. Nebylo jich mnoho, všechny vypadaly ale jako nedbalé služky; šat jejich nebyl ani řádně obvázan, sešlapaný střevíc táhl se jim za nohou, v rukou nesly hrnky buď prázdné, buď již mlékem naplněné.“ (Neruda: 1952, s. 14)

Nakonec uveďme ještě slova Aleše Hamana, který k *Povídkám malostranským* mj. poznamenává: „Týden v tichém domě vyvrcholuje na konci šedesátých let řadu próz s náměty z malostranského prostředí; objektivizuje se v něm životní pocit Nerudova člověka z let šedesátých (...). Tu můžeme také pozorovat ještě zřetelnou sociální motivaci komického prvku; předmětem komiky jsou především vrstvy sociálně ‚vyšší‘, byrokratická rodina domácího Ebra, hostinská, Baurovi, proti nimž stojí buď idealizované, nebo alespoň humorné, to jest s vnitřní

sympatií modelované postavy paní Bavorové a jejího syna, chudé Josefinky a jejího snoubence, dělníka.“ (Haman: 1968, s. 72)

Paní Schleglová

Podobně jako ve většině dalších se i v této povídce objevuje určité časové zařazení jejího děje. Přesněji datován je ovšem spíše konec povídky odehrávající se na konci června, v den svatého Petra a Pavla. Nevíme ale, o který se rok se jedná. S naprostou přesností je tu tedy vylíčeno jen místo, kde se celý příběh této povídky odehrává. Pan Ryšánek a pan Schlegl sedávají totiž každý den v malostranském hostinci U Štajniců, a to pokaždé u třetího okna od vchodu vlevo, vždy mezi šestou a osmou hodinou večerní.

Na tomto místě odhaluje autor také svůj pohled na Malou Stranu a na to, jak na něj v době vzniku *Povídek malostranských* působila a jak na své návštěvníky často působí dodnes: „Malá Strana – беру domы i lid – má cosi tichého, důstojného, starobného, řekněm i podřimlého do sebe.“ (Neruda: 1952, s. 95)

To hlavní ovšem je, že, ačkoliv jsou pan Ryšánek a pan Schlegl odjakživa přáteli a scházejí se denně, už jedenáct let na sebe ani slovo nepromluvili. A toto jejich vzájemné nepřátelství má jen jeden jediný důvodů a tím je, jak jinak, ženu. Prostřednictvím vypravěče se totiž dozvídáme, že: „Prapůvod všeho zlého, ženská. Milovali tutěž. Napřed se byla klonila k panu Ryšánkovi, jenž byl již déle obchodníkem samostatným, pak spočívala netušeným obratem náhle v objetí pana Schlegla. Snad proto, že byl pan Schlegl skoro o deset let mladší. Stala se paní Schleglovou.“ (Neruda: 1952, s. 98) Víme tedy, jaká motivace vedla tyto dva přátelé k jejich jednání a vzájemné ignoraci. Tou motivací byla paní Schleglová, která, přestože je už dávno mrtvá, má stále velký vliv na svého muže, pana Schlegla. Toho tu po sobě zanechala spolu s jeho přítelem, panem Ryšánkem, který byl zároveň jejím bývalým milencem.

V době, kdy se odehrává děj této povídky, paní Schleglová sice již nežije, zasahuje však významně do celého děje. O její postavě si můžeme ovšem udělat alespoň přibližnou představu na základě popisu její dcery, které je v době, kdy se povídka odehrává, asi dvacet let: „Byla-li paní Schleglová takovou kráskou zvláštní, že to omlouvalo páně Ryšánkův trvalý bol a napotomní věčné mládenectví jeho, nevím. Už byla dávno na pravdě boží, zemřela hned v prvním šestinedělí, zůstavujíc po sobě dcerku. Snad že byla ta obrazem jejím. V době, o které mluvím, byla slečna Schleglova as dvěmečítma let stará. (...) Říkali, že slečna Schleglova je kráskou. Možná, ale takhle pro architekta. Všechno na pravém svém místě, všude na ní nejpravější rozměr a při všem věděl člověk proč. Ale pro jiného než architekta – k zoufání. Její obličej (...) jako fasáda na paláci. Její oko (...) bez významu lesklé jako právě umyté okno.“ (Neruda: 1952, s. 98) Slečna Schleglová je pak dále přirovnávána k budově, a její snad až příliš dokonalá krása se tu jeví být překážkou nedávající vyniknout její přirozenosti. Jak zde Neruda píše, „podobné budovy jsou hezčí zvětralé“ (Neruda: 1952, s. 99)

I když měla její matka, paní Schleglová, tak významný a velký vliv na oba muže, závěr této povídky má nakonec přece jen šťastné vyústění.

„Baba milionová“

Snad nejzápornější ženskou postavou *Povídek malostranských* je „baba milionová“, která je hlavní příčinou zavržení a nakonec úplného zničení žebráka pana Vojtíška. Vypravěčem této povídky je jeden z již výše zmíněných dětských vypravěčů, tedy osmiletý „rozumný mladý muž“. Můžeme tedy předpokládat určitým způsobem zkreslený pohled na skutečnost, ovlivněný dětskou fantazií.

O záporné povaze „baby milionové“ může čtenář mnoho vytušit především z Nerudova popisu této postavy: „Plátěné suknice se jí kolem suchých hnátů plandaly skoro bez zašustění, do čela silně stažená modrá

plachetka kývala se nahoru dolů. Její obličej byl mně vždy děsně protivný. Samá drobná vráska jako tenounké nudličky, sbíhající se ke špičatému nosu a ústům. Oči její byly žlutozelené jako u kočky.“ (Neruda: 1952, s. 108) Především v poslední poznámce, týkající se žebraččiných očí, přirovnávaných k očím kočky, můžeme pak sledovat pro Nerudu typický smysl pro detail. Upozorňuje tak čtenáře na její lstivou povahu a dává tak už předem tušit zápornou roli žebračky. Vypravěč dále ještě více upevňuje a prohlubuje čtenářův špatný názor na ni, a to jednak skrze upozornění na její odpor k slunci, jednak dalším přiblížením vzhledu „baby milionové“, když popisuje její jediný černý zub. Opět se pak vrací také k jejím očím: „Milionová usedla na druhý konec schodu a kejchla. ‚Br!‘ podotkla, ‚já nemám ráda, když na mne svítí, musím kejchat.‘ Pan Vojtíšek nic. Milionová stáhla plachetku nazad a bylo vidět celý její obličej. Očima mhourala jako kočka v slunci, teď byly zavřeny, teď zasvítily pod čelem jako dva zelené body. Ústa její stále sebou škubala; když se odevřela, bylo vidět napřed nahoře jediný zub, celý černý.“ (Neruda: 1952, s. 109) Při tomto popisu se nemůže čtenář zbavit dojmu, že je umocněn především již zmíněnou dětskou fantazií, ovlivněnou pohádkami o strašidlech a jiných pohádkových bytostech, díky které vidí malý chlapec v „babě milionové“ snad nějakou čarodějnici nebo jiné strašidlo. Především je tu pak patrný velký kontrast v popisu „baby milionové“ oproti tomu, jak je hned na začátku povídky představen dobrý pan Vojtíšek, o kterém vypravěč říká: „Chci psát událost smutnou, ale hledí mně do ní co veselá iniciálka obličej páně Vojtíškův. Obličej tak zdravě a do červena lesklý jako nedělní pečínka, politá čerstvým máslem. (...) Také vlasy jeho se mi líbily. Neměl jich mnoho, (...) byly už přešedly, ne více stříbrny, nýbrž již až lehýnce zas do žluta, ale byly jako hedváb (...) jeho modré oči zářily tak upřímně, celá jeho tvář byla jakoby kulatým, upřímným okem.“ a o něco dále se pak dovídáme: „On ale nebyl pan Vojtíšek arci také obyčejným žebračkem. On si vlastně ani vlastního žebračského zevnějšku nehleděl tak přísně, vypadal dosti čistě, alespoň na

počátku téhodne.“ (Neruda: 1952, s. 105-107) Z vypravěčova popisu dobrosrdečného žebráka vyvstává tedy upřímná, veselá povaha pana Vojtíška, který doplatí na žebraččinu závist.

Poté, kdy je „baba milionová“ panem Vojtíškem odmítnuta, začne ihned spřádat plány na svou pomstu: „Kráčel pomalu k Ostruhové ulici. Dvě zelené koule svítily za ním až zmizel za rohem. Pak si Miliónová stáhla plachetku až po bradu a seděla dlouho nepohnutě. Snad usnula.“ (Neruda: 1952, s. 110) Že ve skutečnosti neusnula se ovšem dovídáme hned na dalších řádcích. Po Malé Straně se začaly totiž šířit řeči pomlouvající pana Vojtíška, kvůli kterým se „mužští“ zlobili, zatímco „ženské“ ještě váhaly, ale i ty pana Vojtíška odsoudily, když klepy vyvrcholily zprávou o tom, že žebrák má dvě dcery, které „prý dělají slečny. Jedna prý má lajtnanta a druhá chce jít k divadlu. Nosí jen samé rukavičky a jezdí do Stromovky.“ (Neruda: 1952, s. 110) Jedinou postavou, která si i v této chvíli zachovala lidskou tvář a nedala na pomluvy, byla chlapcova matka, čímž se nakonec přece jen poněkud zmírnil misogynický názor, prostupující celou povídku, že totiž u zrodu všeho zla musí stát vždy žena. I Oldřich Králík však upozorňuje na to, co se čtenář dočte na konci této povídky, totiž že toto soucitné gesto už zoufalého žebráka nezachrání: „Hleděl jsem upřeně oknem tam na plačícího pana Vojtíška. Matka vařila právě svačinu, ale každý okamžik přistoupila také k oknu, vyhlédla ven a zavrtěla hlavou. Najednou vidí, že pan Vojtíšek pomalu se zdvihá. Rychle ukrojila krajíc chleba, položil jej na hrnek s kávou a spěchala ven. Volala, kývala s prahu, pan Vojtíšek neviděl a neslyšel. Šla až k němu a podávala mu hrnek. Pan Vojtíšek díval se němě na ni. ‚Zaplať pánbůh,‘ zašeptal konečně a pak dodal: ‚Ale teď nemůžu nic polknout.‘“ (Neruda: 1952, s. 111–112)

V celé povídce se tedy na žádném místě nepíše přímo o tom, že by sama „baba milionová“ žebrákovi nějak ublížila, že však za vším stojí právě ona, je nanejvýš patrné. I když se s ní setkáváme jen na dvou stránkách textu, je celý děj povídky *Přivedla žebráka na mizinu* vystavěn na činech

„baba milionová“, a ona tak hraje stěžejní roli této povídky. Vrátime-li se pak ještě jednou k jejímu popisu, bylo by jistě na místě připomenout vysvětlení „baba milionová“, proč má už jen ten jeden jediný, navíc úplně zkažený zub, což do jisté míry vypovídá i o jejích vztazích s ostatními lidmi: „Ach ten zub!“ vzdychla a pak dodala: „To víte, že ztráta zubu znamená vždy ztrátu jednoho dobrého přítele. Už jsou všichni v hrobě, kdož mně přáli a se mnou to upřímně mínili, - všichni. Jen jeden ještě zbyl, ale nevím o něm – nevím, kde je ten dobrý přítel můj, kterého mně milostivý bůh postavil ještě na cestu života. Ach bože, já jsem tuze opuštěná!“ (Neruda: 1952, s. 109) Je-li to skutečně tak a měl-li by tím jediným zbývajícím přítelem být pan Vojtíšek, můžeme pak předpokládat, že tu došlo alespoň k nějakému zadostiučinění a „baba milionová“ zůstala nakonec skutečně úplně sama a opuštěná.

Paní Ruska

Zvláštním znakem povídky *O měkkém srdci paní Rusky* je opět její téměř přesné časové zařazení. Hlavní děj této povídky, tedy pohřeb kupce Josefa Velše, se odehrává „dne 3. května 184* o 4. hod. odpolední“. (Neruda: 1952, s. 115) Pan Velš byl jedním z nejbohatších malostranských obchodníků a na jeho pohřbu se proto sešly „samé malostranské honorace“. Navštívila ho také hlavní ženská postava této povídky, kterou je paní Ruska. Stejně jako „baba milionová“ v předchozí povídce, ani paní Ruska, vdova po nebožtíku panu Rusovi, nebude postavou nijak přívětivou. Je tu především její záletnost, decentně naznačená už na začátku povídky, kde se čtenář s paní Ruskou poprvé seznamuje: „Poněvadž do toho vlastně nikomu nic není, podotknu zde jen mimochodem, co se vyprávělo o ovdovění paní Rusky. Tenkrát byla u každého dělostřeleckého pluku zvláštní setnina bombardérů, mladí, buclatí hoši, krev a mlíko. Tu setninu prý pan Rus naprosto nenáviděl, prý nějak kvůli své ženušce, a jednou ho strašně proto zbili. Ale jak praveno,

nikomu do toho nic není.“ (Neruda: 1952, s. 115–116) K tomu se pak ovšem přidává ještě její záliba v pomluvách, která se také projevila již v povídce *Přivedla žebráka na mizinu* u „baby milionové“, a která je typická pro většinu ženských postav malostranských. Vrcholem všeho je pak ovšem především jedna zvláštní záliba paní Rusky: „Kdyby se byl někdo zeptal, co pořád dělá, bylo by se odpovědělo: Chodí na funusy.“ (Neruda: 1952, s. 116) Chodí-li totiž na „funusy“, pak na „funusy“ mužů, které za jejich života intimně znala. Na jejich pohřbu se pak baví tím, že pomlouvá nejen jeho, ale i celou jeho rodinu, a roznáší tak kolem sebe spoustu zla. Její jednání se jí však nakonec přece jen vymstí. Při pohřbu pana Velše je ostatními dokonce nazvána čarodějnici. Oproti „babě miliónové“ není však u paní Rusky toto označení nijak podmíněno jejím vzhledem: „Padesátnice, ale statná paní nadprostřední výšky. S ramenou jí splývala hedvábná černá mantila, černý, světle zelenými stuhami ozdobený čepec vroubil její kulatou a upřímnou tvář.“ (Neruda: 1952, s. 116) Nic tu tedy nenaznačuje, že by se jednalo o zlou nebo ošklivou ženu.

Na její obranu tu pak vystupují také slova pana komisaře: „Ona za to ani nemůže. Je jako pila, rozřeže, co se jí podloží!“ (Neruda: 1952, s. 119) Kromě toho svědčí o její „nevině“ také její stud: „Paní Ruska byla zapálena jako pivoňka, ani nevěděla víc, co se s ní děje“ (Neruda: 1952, s. 118), a v neposlední řadě pak také její upřímný pláč: „Hnědé její oči zahleděly se do tváře nebožtíkovy. Zatrhlo jí to obličejem, rty se jí začly chvít, bohaté slzy vyhrkly. Těžce zaštkala.“ (Neruda: 1952, s. 116)

Neruda nás v této povídce upozorňuje zvláštním způsobem na tehdejší jazykové rozvrstvení pražské společnosti. Stejně jako v několika dalších povídkách i v povídce *O měkkém srdci paní Rusky* se objevuje německá řeč: „Vpravo stála nějaká slušně oblečená panička, kterou paní Ruska neznala; byla-li, jak se podobalo z Prahy, musila být odněkud za vodou. Oslovila ji, to se rozumí že po německu, neboť v národním ohledu byla Malá Strana tenkrát skutečně levou Prahou.“ (Neruda: 1952, s. 116) Zde ovšem ukazuje Neruda zároveň také svůj kladný vztah k českému jazyku,

jak můžeme soudit z toho, že nepoužívá němčinu přímo v přímé řeči své hrdinky, ale pouze upozorňuje na onen fakt, a sice že tehdy bylo zcela běžné mluvit německy.

Lizinka a vzpomínky z dětství

Společně s vypravěčem se ocitáme opět na začátku léta. Situaci, která je nám tu nastolena, bychom snad mohli nazvat rámcovou. Během jedné teplé červnové noci, dva dny před svatým Vítem, si tu totiž několik přátel vypráví navzájem své příběhy založené na jejich nejstarších vzpomínkách.

Podobně jako u ostatních povídek se i zde setkáváme s docela přesným určením místa děje. Mladí studenti se scházejí na střeších Ostruhové ulice, tedy na střeších domů U Dvou slunců a Hlubokého sklepa. Zvláštní pozornost budí především střecha domu U Dvou slunců. Právě tady totiž pravděpodobně strávil Jan Neruda velkou část svého dětství a mládí. Je docela dobře možné, že tady vznikaly v mysli mladého Nerudy i první verše a úvahy, které pak později převedl do svého díla. Můžeme se ovšem pouze dohadovat o tom, zda byly příběhy studentů Hovory, Kupky, Novomlýnského, a nakonec i Jákla zcela smyšlené.

I první Jáklova vzpomínka z dětství se zdá být inspirována životem autora: „Já se pamatuju na něco, když nebyla mně snad ještě ani dvě leta. Otec nebyl doma, matka musila pak také někam přes ulici odskočit, kam mne s sebou vzít nemohla, a já zůstal sám, služky jsme neměli. Aby se mně nezastesklo, vzala matka z kuchyně živou husu, kterou chovala na dokrmení, a dala ji ke mně do světnice. Mně bylo v samotě té ouzko, obejmul jsem husu křečovitě kolem krku, já strachy bečel, husa strachy kejhala – pěkný žánr, ne?“ (Neruda: 1952, s. 126) Stejně jako Jáklova matka i matka Jana Nerudy nechávala zřejmě svého syna často doma samotného. Nakonec i Albert Pražák připomíná: „Matka živila se posluhou, hlavně u francouzského geologa a badatele silurského útvaru

Joachima Barranda. Proto opouštěla synka často na několik hodin a uzavírala jej třeba i s živou husou, aby kejháním zaplašovala pláč osamělého dítěte.“ (Pražák: 1950, s. 28)

Podstatnou částí *Večerních šplechtů* je, jak už zde bylo řečeno, vzájemné vyprávění studentů o vlastních vzpomínkách. Než se však k tomu dostanou, objevuje se tu ještě krátká poznámka studenta Hovory, vysvětlujícího „rámus“, který se sběhl toho dne u „profesorů“: „Paní profesorka přišla muži na psaní, schované v psacím stolku. Bylo od ženské, plno ohně a lásky, od paní profesorky samé. Psala mu je před dvaceti lety a dnes na ně přišla a bylo – podnes nerozpečetěné! Pomyslete si, jak byla uražena!“ (Neruda: 1952, s. 124) Tento moment nabízí možnost interpretace vztahu Malostráňáků k lásce. Sňatky v tomto prostředí, jak můžeme soudit z jednání většiny matek, se tu uzavírají převážně „z rozumu“ a opravdový milostný cit má své místo jen v naivních láskách mladých lidí, kteří jsou později nuceni ze svých lásek vystřízlivět.

Stěžejním příběhem povídky *Večerní šplechty* se stává Jäcklova vzpomínka, která tedy není jen vzpomínkou v tom pravém slova smyslu. Příběh, který tu Jäkl vypráví, se sice začínal už před mnoha lety, když byl Jäkl ještě dítě, skončil však teprve před několika dny.

Jäkl zde totiž vypráví o své lásce k Lizince Perálkovic, dceři krejčího ze Senovážné ulice, která měla ještě další dvě sestry, Marii a Karlu. Do Lizinky se Jäkl zamiloval už před osmnácti lety, když spolu ještě jako malé děti chodili do školy. Pak ji asi patnáct let neviděl. Když se potom znovu setkávají, jeho láska k Lizince propuká nanovo a Jäkl po nějaké době začne plánovat jejich společnou budoucnost. Jeho plány se však nikdy nenaplní a Jäkl tak svůj příběh vypráví už jako opuštěný, zklamáný muž.

Za pozornost jistě stojí to, jakým způsobem se postupně mění Jäcklův pohled na jeho vyvolenou, která se postupně vyvíjela v mladou ženu.

Když byli oba ještě malými dětmi, byla pro něj Lizinka „Rozkošné děvčátko! Hlavička jako makovička, vlasy v dlouhých už, zlatých copech, tvářičky jako růže.“ (Neruda: 1952, s. 129) O dva roky později o ní pak říká: „Prostovlasá a bez vikléru byla teprv krásna! Nevinné, čisté její oko modré hledělo vždy vesele na mne; nemohl jsem si pomoci, já se začervenat po každé. Známost naše stávala se vždy důvěrnější.“ (Neruda: 1952, s. 129) Pak ovšem vlivem okolností následuje ona několikaletá pauza, až se konečně opět setkávají, a to v neděli na 1. máje. Nemůžeme si tu nevzpomenout na Máchův „lásky čas“. A stejný vliv má toto období také na oba hrdiny. Z Lizinky je „rozkvětlá růže“ a její oko je „podnes tak nevinné, tak čisté jako u dítěte“. Jäkl se tedy opět zamilovává a zažívá s Lizinkou nejšťastnější dny svého života.

V zápětí se však ukáže, že Jäklův pohled na Lizinku je značně zkreslený a ovlivněný jeho láskou k ní. Přehlíží tak několik skutečností, ukazujících na to, že Lizinka není ani zdaleka tak nevinná, jak si myslel: „Nu – pak jsem je doprovázel domů. Lizinku chůze nějak namáhala, já ji vedl. (...) Marie se mně nelíbila, hleděla na mne nějak divně.“ (Neruda: 1952, s. 131) Jaký význam mělo Lizinčino i sestřino chování, a nakonec i nemilé narážky starého hejtmana Vítka, se má Jäkl dozvědět teprve o několik týdnů později, když Lizinka odjíždí narychlo k tetě do Klatov a on se dovídá, že porodila chlapečka. Čtenář se pak může ovšem už jen dohadovat, nakolik šlo u Lizinky o strach z reakcí jak u Jäkla, tak u celé společnosti, a nakolik šlo naopak o její vypočítavost a lstivost, vlastní většině ženských postav malostranských.

Vdova Schepelerová

Povídka *Doktor Kazisvět*, odehrávající se v červnu, tedy uprostřed léta, stejně jako většina ostatních malostranských povídek, není na ženské

postavy nijak bohatá. Celý příběh se odehrává kolem neléčícího lékaře, doktora Heriberta, a vysvětlení původu jeho zvláštní přezdívky.

S jednou ženskou postavou se tu však přece jen setkáváme, a to s paní Schepelerovou. Příběh této povídky je totiž založen na události, kterou je pohřeb pana Schepelera, „rady oučtárny zemské, či stavovské, jak se tenkrát říkalo“. (Neruda: 1952, s. 134)

S Marií Schepelerovou, manželkou pana Schepelera, se poprvé setkáváme v průvodu, doprovázejícím jejího muže na hřbitov. Tady sedí paní Schepelerová „samotna v prvním fiakru, neubránila se všeobecné spokojenosti, že ale ta její spokojenost z červnové nálady přímo nevyplývala. Dobrá panička ta byla ovšem ženskou, a být již třetí den předmětem vřelého soucitu tolika lidí, to lechtá. Pak také štíhlému jejímu vzrůstu slušely černé smuteční šaty zrovna roztomile a vždy trochu bledoučká její tvář vyjímala se v rámci černého závoje zvláště pěkně“. (Neruda: 1952, s. 135) I zde by mohlo opět o určitou ilustraci vztahu Malostráňáků k milostným citům, vezmeme-li v úvahu, že paní radová, místo aby truchlila za svého muže, si nadmíru užívá pozornosti, která je jí kvůli pohřbu věnována. I zřejmě ironické označení této ženy jako „dobré paničky“ čtenáře předem upozorňuje na její povahu. Není proto tolik překvapen, když se později dozvídá o jejím vztahu k „nejlepšímu a nejdůvěrnějšímu nebožtíkovu příteli“, panu Kejříkovi. Tomu totiž „mladá vdova již včera zřejmě vyjádřila své očekávání, že se jí teď patřičně odmění za to, že mu už za živobytí svého manžela byla – tak věrna“. (Neruda: 1952, s. 135) U paní Schepelerové se tedy objevuje opět stejná záporná vlastnost, jakou měla i paní Ruska, a sice záletnost. Jediný rozdíl je v tom, že v této povídce se to už nesnaží vypravěč nijak tajit a uhlazovat. Ovšem stejně, jako se nakonec dočkaly trestu „baba milionová“ i paní Ruska, ani radost paní Schepelerové netrvala dlouho. Pan rada je totiž nakonec cestou na svůj vlastní pohřeb vzkříšen „doktorem Kazisvětem“ a paní Schepelerová omdlévá: „Paní radová

chtěla z kočáru ven, ale omdlela. Radost může někdy i usmrtit.“ (Neruda: 1952, s. 137)

Hastrmanova „neter“

Zastupovala-li v povídce *Doktor Kazisvět* paní Schepelerová jen vedlejší, doprovodnou roli, pak u ženské hrdinky z následující povídky, tedy z *Hastrmana*, je jediná ženská postava odsunuta ještě daleko více do pozadí. Vypravěč se o ní zmiňuje jen krátce, a to když seznamuje čtenáře s prostředím, ve kterém „hastrman“ žil: „Zde v Praze žil u své blízké příbuzné mladé, která měla nevysokého úředníka za muže a s ním už dvě nebo tři děti.“ (Neruda: 1952, s. 141) Nic dalšího se však o této jeho příbuzné už nedovídáme. Tato hrdinka si tak ponechává skutečně jen ilustrativní charakter a pro děj povídky je jinak naprosto postradatelná. Snad jen podle toho, že byla ochotna se kromě celé své rodiny starat navíc ještě o starého strýčka, můžeme předpokládat, že šlo o hodnou, starostlivou ženu.

Postavě samotného „Hastrmana“, tedy pana Rybáře, se však ve své studii věnoval Raoul Eshelman, především tedy důvodu jeho sebevraždy: „V Hastrmanu se vypravuje o tragickém konci pana Rybáře, jenž pokládá svou sbírku vltavínů za drahocenné kameny. Poté, co mu „přírodopysk“ profesor Muehlwenzl sdělí skutečnou hodnotu kamenů, pan Rybář, který se na Malé Straně nyní musí bát pověsti „bankrotáře“, spáchá sebevraždu. Nejprve by se mohlo zdát, že v Hastrmanu se jedná o stejné téma jako v povídkách Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku nebo přivedla žebráka na mizinu, a sice o sociální nátlak, kterým závistiví nebo malicherní obyvatelé Malé Strany působí na jim „cizího“, svým chováním se od norem odchylovajícího člověka. Vskutku se v Hastrmanu objevuje typický rys tohoto syžetu. Pan Rybář se z Turnova odstěhoval ke svým příbuzným v Praze, a je možné předpokládat, že venkovanu se nepodařilo přizpůsobit

se novým poměrům. Jak se mně ale zdá, hlavní problém povídky nespočívá v opozici město/venkov (která je efektivně zrušena příbuzenstvím hlavních postav), ale ve falešných ekonomických postojích pana Rybáře.“ (Eshelman: 2002, str. 89)

Setníkovic Poldýnka

Pan Vorel si svůj nový krupařský krámk u Zeleného anděla na Malé Straně otevírá „dne 16. února roku tisíc osm set čtyřicet a ještě několik“ v 6 hodin ráno. Setkáváme se zde tedy opět s dosti přesným časovým určením děje. Pan Vorel je jednou ze dvou stěžejních postav tohoto příběhu, jak ostatně napovídá i název povídky. Tou druhou postavou je slečna Poldýnka, první, a nakonec vlastně jediná návštěvnice jeho nově otevřeného krámku, která má nakonec osudový význam pro další vývoj života pana Vorla. Se slečnou Poldýnkou se setkáváme hned na první stránce povídky, kde si nemůžeme nevšimnout německého jazyka, převažujícího zřejmě v mluvě její rodiny. Když ji totiž posílá matka koupit krupici, snad úplně neuvědoměle používá v jedné větě jak češtinu, tak také němčinu: „„Du Poldi, hörst,“ pravila paní setníková v patře nad námi ku své slečně dceři, která šla právě do trhu a byla již venku na chodbě, „krupici kup tady u toho nového, můžem to zkusit.““ (Neruda: 1952, s. 147) Z jejich rozmluvy je čtenáři tedy hned jasné, že setníkovic slečna Poldýnka vyrůstala v bilingvním prostředí, což ovšem nebylo v té době jevem nijak výjimečným. Němčina byla tehdy natolik rozšířena, že bylo dost pravděpodobné, že náš národní jazyk upadne, přinejmenším v Praze, brzy v zapomnění.

Bylo právě devět hodin, když tedy toho dne slečna Poldýnka vycházela z domu, aby ve městě nakoupila. O něco podrobněji se s touto postavou seznamuje čtenář později prostřednictvím vypravěče právě při oné cestě na nákup, kdy je zvláštní důraz kladen především na slečninu chůzi: „Tu

šla ulicí vzhůru setníkovic slečna Poldýnka. Slečna Poldýnka byla dámička buclatá, nevysoká, ale silných ramen a boků, tak něco přes dvacet let stará. Vypravovalo se o ní již asi čtyřikrát, že se bude vdávat, a světlé oči její měly onen výraz lhostejnosti, vlastně unavenosti, jaký se vkrače do očí všech dam, když čepec nejde trochu dlouho. Její chůze byla poněkud batolivá, ale přitom měla ještě příznak svůj zvláštní. V určitých rozměrech časových totiž slečna Poldýnka vždy klopýtla a sáhla si přitom vždy po šatech, jako by si byla na ně šlápla. Mně se chůze její podobala dlouhé epické básni, rozdělené v zcela určité sloky po stejném počtu stop.“ (Neruda: 1952, s. 151) Z tohoto vypravěčova popisu ovšem nemá čtenář žádný důvod k tomu, aby očekával v jednání setníkovic slečny Poldýnky cokoli špatného. Na první pohled působí tato postava jako milá a přívětivá osoba, což ale, jak se nakonec ukáže, není tak docela pravda. Za povšimnutí tu pak ovšem stojí také zmínka o jejím svobodném stavu, který se začíná pomalu projevovat i na jejím chování. V té době totiž svobodným dvacetiletým slečnám hrozilo, že už zůstanou svobodny navždy, čímž by se ovšem ve společnosti naprosto znemožnily a byly by odsouzeny ke strastiplné existenci „starých panen“ žijících nezřídká v nemilosti příbuzenstva. I proto nás překvapuje jednání slečny Poldýnky, u které by se v této situaci dalo očekávat, že udělá vše pro to, aby si konečně sehnala nějakého ženicha. Přistěhování nového, původně zřejmě zámožného mladého muže do jejich ulice, navíc muže pocházejícího z vesnice, který ještě není tolik obezřetný vůči obdobným snahám mladých slečen a jejich matek, se tak jeví být pro setníkovic slečnu velkou příležitostí. Sám pan Vorel si podle vypravěčova mínění také „myslil samolibě, že je mladý, pěkný chlapík, kulatých tváří, snivě modrých očí, štíhlý jako panna, k tomu svobodný, kuchařičky že tedy přijdou“. (Neruda: 1952, s. 148) Slečna Poldýnka se však zachová zcela proti čtenářovu očekávání. Po té, co do krámku ani úplně nevejde, jen rychle nakoupí, s mladým krupařem se odmítne bavit a pak zase spěšně odchází, si dokonce v duchu sama pro sebe říká: „Takový cizí krupař!

Mohl by být rád, kdyby si ho vzala tamhle mydlářovic zrzavá Anuše, a dovoluje si.“ (Neruda: 1952, s. 150)

Oldřich Králík upozorňuje na to, že jde u Nerudy o typickou situaci. Jde o to, že „rozmlouvající osoby jsou si naprosto cizí a jejich rozmluva je tragickým dějovým uzlem. Pan Vorel by se mohl ochotou rozkrájet, Poldýnka cítí jen opovržení a odejde bez odpovědi a ironický záměr autorův ponechává nešťastného krupaře v dokonalé nevědomosti o pravých citech Poldýnčiných. A je charakteristické, že Neruda se zálibou kreslí gesta postav, kdežto z pronášení slov nemá žádnou rozkoš, pan Vorel koktá své poklony a musí se k řeči nutit. Jediným smyslem rozmluvy je zoufalé nedorozumění a tak je tomu pravidelně.“ (Králík: 1995, s. 277)

Přesto, že slečna Poldýnka se tedy objevuje jen v krátkém úseku celé povídky, i tady je to nakonec ona, ženská hrdinka figurou ocitající se v centru dění a na jejím jednání je pak založena prakticky celá zápleтка děje. I v tomto případě je tu pak tato ženská hrdinka představena jako původce všeho zlého, co nakonec milého a nadějného muže a všechny jeho plány do budoucna zcela zničí. Stejně jako v povídce *Přivedla žebráka na mizinu* i zde končí celý děj tragickým vyústěním hrdinova osudu, totiž jeho sebevraždou.

„Krásnooká“

Povídka *U Tří lilií* má v celém souboru malostranských povídek velmi zvláštní postavení. Aleš Haman k tomu píše: „Povídka *U Tří lilií* tvoří spolu se Svatováclavskou mší nejzazší mez autostylizace vyprávěcí funkce v celém souboru Povídek malostranských; proto pozbývá takřka charakteru epické prózy, blíží se spíše prozaické básni. Přesto však některé rysy jí dodávají fiktivní charakter; je to především proměna

vyprávění v ich-formě v situační dialog, který vytváří z objektu pozorování vypravěčova fiktivní subjekt (byť jen nepatrný okamžik, kdy pronáší dvě věty: ‚Sestra přišla pro mne... Matka zrovna umřela.‘). A za druhé je to jakési objektivizující rozštěpení ‚vypravěče‘, jenž ve vzpomínce pohlíží na sebe, na svůj někdejší prožitek jako na fiktivní objekt.“ (Haman: 1968, s. 46)

Na zvláštní postavení vypravěče této povídky upozorňuje také Dalibor Tureček: „Jinou modifikaci oslabování klasické zprostředkující role vypravěče a zároveň posílení jeho místa v rámci významotvorného potenciálu textu představuje do krajnosti subjektivizovaný a vnitřně rozkolísaný vypravěč povídky *U Tří lilií*.“ (Tureček : 2007, s. 130)

Tato povídka je dále zajímavá také po stránce kvantitativní, zabírajíc celkově jen necelé tři stránky textu, a pak také po stránce obsahové. Svou náplní jako by tato povídka totiž k ostatním vůbec nepatřila. Vypravěč působí jako zcela cizí člověk, postrádající jakékoliv rysy malostranských postavíček. I vypravěč této povídky jako by byl cizincem, nezapadajícím do rámce, na který jsme si zvykli v předchozích povídkách. To nakonec způsobí, že má čtenář pocit, jako by se tato povídka připletla k ostatním jen nějakou nevysvětlitelnou náhodou.

Další, neméně výraznou zvláštností povídky *U Tří lilií* je její erotický náboj, který celou povídku prostupuje, se kterým jsme se dosud v žádné jiné povídce nesetkali. Celý příběh se přitom odehrává během jediné, bouřlivé noci v tančírně v hostinci U Tří lilií, poblíž Strahovské brány. Tady nás vypravěč postupně seznamuje s hlavní aktérkou děje, kterou je krásnooká tanečnice, jež ho eroticky neodolatelně přitahuje. Jejich příběh získává od samého počátku však velice zvláštní atmosféru, a to především díky hrozivé bouři, běsnící zrovna nad hostincem a dokreslující tak děj celého příběhu: „Sirnatý, mrtvý vzduch posledních dnů byl se konečně sbalil v černé mraky. Bouřný vítr je zvečera mrskal před sebou, pak se rozhučela mohutná bouř, zapraskal liják, a bouř a liják trvaly až do pozdní

noci.“ (Neruda: 1952, s. 153) Popis rozpáleného letního počasí by však nebyl sám o sobě ničím výjimečným, kdyby nebyl v povídce nakonec ještě dokreslen upřesněním místa děje celého příběhu. Hostinec U Tří lilí stojí totiž na místě, kde byl ještě nedávno umístěn místní hřbitov: „Někdy, když šlehnul jasnější blesk, viděl jsem u zahradní zdi a na konci arkád bílé hromady lidských kostí. Bývalť zde druhdy hřbitůvek a právě tento týden vykopali z něho kostry, aby je převezli jinam. Půda byla ještě rozryta, hroby otevřeny.“ (Neruda: 1952, s. 153) A právě onen motiv otevřených hrobů, jak se nakonec ukáže, bude mít nakonec zásadní vliv na vypravěčovo další jednání.

Hrůzostrašná atmosféra, prostupující celou povídku hned od jejího počátku, dává čtenáři tušit, že příběh, který bude následovat, vyvrcholí nějakou tragédií. Bylo-li pak zlo v předchozích povídkách v převážné většině spácháno vinou nějaké ženy, bude nejspíš i zde čtenář opět očekávat podobné vyznění. Jeho očekávání pak posílí vstup již zmíněné tanečnice do děje povídky. Tanečnice přitom vypravěče zaujme na první pohled: „Vábilo mne tam krásné, as osmnáctileté děvče. Štíhlý vzrůst, plné, teplé formy, v týlu přistřižený volný černý vlas, oblý hladký obličej, světlé oko – krásné děvče! Zvláště ale mne vábilo to oko její. Jak voda jasné, jak vodní hladina záhadné, takové neúkojné, které ti přivolává ihned slova: „Spíše se nasytí oheň dřev a moře vod, než krásnooká nasytí se mužů.““ (Neruda: 1952, s. 154)

Skoro celý večer tráví vypravěč pozorováním „krásnooké“, která se mu postupně, velice pomalu přibližuje. Zpočátku má možnost ji jen pozorovat při tanci a více si o ní může jen domýšlet. Pak je ale jeho vyvolená odvolána sestrou domů a odchází. V tu chvíli nám ovšem bouře, propukající s největší silou, dává tušit, že jejím odchodem příběh ani zdaleka nekončí: „Bouř začala teď jakoby znovu, jako by ještě nebyla ani zahlomozila; vítr hučel silou novou, blesky tloukly. Naslouchal jsem v rozechvění, ale myslel jsem jen na to děvče, na ty zázračné oči její.“ (Neruda: 1952, s. 154) A pak se „krásnooká“ vrací a on má možnost

poprvé zaslechnout její hlas, přičemž je společně s ním i čtenáři vysvětlen její krátký ústup: „Hlas její slyšel jsem teď poprvé. Byl hedvábně měkký, zvučný. ‚Stalo se něco doma?‘ ‚Matka zrovna umřela.‘ Zachvěl jsem se.“ (Neruda: 1952, s. 155) A společně s ním se zachvívá i čtenář, když dále následuje „krásnookou“, která přichází k svému vyvolenému. Jako by doma vůbec neležela její matka na úmrtním loži, přitiskne se k němu a on, otřesen, se nemůže a ani nechce bránit: „Přitiskla se ke mně. Cítil jsem, jak se mi k prsoum lepí vlhký její šat, cítil měkké tělo, teplý, sálající dech – bylo mně, jako bych musil vypít tu zlotřilou duši z ní!“ (Neruda: 1952, s. 155) Sám vypravěč tedy cítí, že vina, které se „krásnooká“ na své matce dopustila, se pak skrze ni přenesla i na něj. Zneuctění matčiny smrti se tak v plné míře dopouštějí oba a jejich provinění je opět výrazně dokresleno celou scénérií: „Bouř dostoupila teď svého vrchole. Vítr hnal se jako příval vodní, nebe i země ječely, nad hlavami se nám válely hromy, kolem nás jak by mrtví řvali z hrobů.“ (Neruda: 1952, s. 155)

Přesto, že celý příběh je čtenáři představen prostřednictvím pohledu a pocitů vypravěče, je na této povídce zajímavá především role „krásnooké“, která svým zjevem a svým proviněním nakonec v povídce zcela zastíňuje vše ostatní. Je také jediná, která je blíže popisována, a to i přesto, že není ani zdaleka jedinou osobou v tomto hostinci. Je také zvláštní, že i sám vypravěč, který „krásnookou“ čtenáři popisuje, jako by kromě chvíle, kdy se k němu „krásnooká“ přiblíží, snad ani neexistoval. Nedovídáme se vůbec nic o tom, kým je, odkud přišel, ani jak se do hostince U Tří lilií dostal. Nic se nedovídáme ani o sestře, která přijde povolat „krásnookou“ k matčinu úmrtnímu loži, a které tak zůstává jen jakási role poselkyně zlé zprávy, nutné pro další vývoj děje.

Slečna Máry

I zde napovídá už název povídky, kdy se bude její děj odehrávat. Právě na Dušičky totiž navštěvuje každý rok hlavní postava, slečna Máry, košířský hřbitov. V době, kdy se s ní seznamujeme, je ovšem slečna Máry již postarší, léty už celkem strhanou ženou, jak můžeme soudit z jejího popisu hned v úvodu povídky: „Nevím, kolikrát přijde ještě o Dušičkách na košířský hřbitov, dnes alespoň kráčela již namáhavě, nohy jí už nějak neslouží. (...) Kolem jedenácté hodiny vylézala mohutná, těžká její postava z drožky, (...) pokleknout stálo by ji příliš mnoho práce.“ (Neruda: 1952, s. 188) Jak se později dovídáme, nechodí slečna Máry na hřbitov nikdy sama, ale vždy v doprovodu malého, pětiletého děvčátka, které si na ten den „půjčí“ vždy od někoho v sousedství, takže jde vždy o děvčátko jiné, stejný je ovšem pokaždé důvod její návštěvy. Slečna Máry sem totiž přináší každý rok dva věnce, a sice na hroby svých domnělých dávných nápadníků, jimiž byli už zesnulí kupec Vilém Cibulka a rytec Jan Rechner. K vlastní škodě si bohužel kdysi slečna Máry nevšimla, nebo možná ani všimnout nechtěla, že milostná vyznání jejich bývalých spolužáků, označovaných mezi lidmi za „flamendry“, byla jen hloupým žertem, a do obou mužů se zamilovala. Tedy zamilovala si především pana Cibulku, avšak její dobré srdce trpí dodnes výčitkami i vůči jeho příteli, a proto každoročně navštěvuje jejich hroby, přičemž zvolení pořadí, v jakém k nim přichází, nechává vždy na již zmíněném malém děvčátku.

Slečna Máry patřila ke svobodným slečnám, kterých bylo na Malé Straně tehdy hned několik a její naivní duše si odmítla připustit, že by dopisy od nápadníků nemusely být myšleny vážně. Hlavním důvodem, proč se slečna nikdy neprovdala, byla snad její obezita, kvůli níž se stranila lidí: „Poněkud přílišně tělnata byla od nejprvnějšího svého mládí a to jí způsobilo příjímí ‚tlusté Máry‘. Pro tloušťku svou byla vždy

poněkud pohodlna, ani nehrávala s ostatními dětmi, pozděj nechodila nikam do společnosti a jedinou její vycházkou denní byla krátká procházka na Mariánské hradby.“ (Neruda: 1952, s. 191) Při této příležitosti je tu pak také čtenáři osvětlen tehdejší přístup Malostranáků k svobodným slečnám. Jejich staropanensství bylo totiž vždy od určité chvíle bráno jako jakási samozřejmost, a nebylo tedy možné si ani představit, že by si tyto slečny najednou našly muže a dočkaly se tak svého štěstí: „Nemůže se ale říci, že by byl kdy některý Malostranák přemýšlel o tom, proč že se slečna Máry vlastně neprovdala. Tam je společnost zcela určitých rysů, slečna Máry je v ní rysem staropanenským a nikdo by nepomyslel, že to může být jinak.“ (Neruda: 1952, s. 191)

O nešťastném osudu slečny Máry se pak čtenář dovídá prostřednictvím rozhovoru s přítelkyní Luizi Nocarovou, kterou slečna při odchodu ze hřbitova navštíví: „„Prosím tě,“ řekne paní Nocarová, „pánbůh nám dal skoro stejný osud. Já měla dobrého a hodného muže, a po dvou letech odešel mně na věčnost a nenechal mně tu ani žádné děťátko na radost. Od té doby jsem také sama – já nevím, co je hůř: nikdy nepoznat, nebo poznat a zas ztratit.““ (Neruda: 1952, s. 190)

Poprvé se tu tedy setkáváme s tím, že hlavní postava příběhu je opravdu tak milá, a bohužel i naivní, jako to napovídá její dobrosrdečné vzezření, a přesto, nebo spíše právě proto je to tentokrát ona, kdo na svou dobrotu doplatí. I po odvolání milostných vyznání obou jejích nápadníků se s nimi totiž slečna Máry nadále setkává na svých procházkách, avšak „Ona nepozorovala, jak oba hryzou opatrně rty, to vím.“ (Neruda: 1952, s. 198) Proto když oba „flamendři“ zemřou, nejprve tedy pan Rechner na souchotiny, a hned za čtyři měsíce po něm pak pan Cibulka na plicní zánět, trpí slečna takovými výčitkami a smutkem, že zakoupí oba jejich hroby, které pak pravidelně navštěvuje, a kromě nich pak ještě jeden: „Mimo hroby Cibulkův a Rechnerův zakoupila slečna Máry ještě hrob třetí na věčné časy. Lidé myslí, že má slečna manii zakupovat hroby lidí, do kterých jí nic není. Paní Majdalena Toepferová leží v tom třetím

hrobě – nu ano, byla to moudrá žena, mnoho se o ní vypravuje. Když kupec Velš měl pohřeb a paní Toepferová spatřila, že voskárka paní Hirtová překročila sousední hrob, řekla ihned, že voskárka porodí mrtvé dítě. Stalo se. Když jednou přišla paní Toepferová k sousedce své, rukavičkářce, a spatřila, že tato oškrabuje mrkev, řekla jí také ihned, že bude mít pihovaté dítě. A rukavičkářovic Marina má vlasy jako cihla a pihami zrovna straší. Moudrá žena, ale – Ale jak praveno, slečně Máry nebylo do té paní pranic. Hrob paní Toepferové leží však tak as uprostřed mezi hroby Cibulkovým a Rechnerovým. Urazil bych ostrovtip čtenářův, kdybych pronesl své zdání, proč jej zakoupila a kde že as bude jednou odpočívat slečna Máry.“ (Neruda: 1952, s. 199)

Ženské „figurky“

Nejzajímavější, především z hlediska stylistické výstavby, je závěrečná povídka malostranského souboru, *Figurky*. Je totiž zkomponována jakoby ze zdánlivě nenavazujících úryvků ze zápisků vypravěče, které na sebe ovšem ve výsledku plynule navazují a tvoří souvislý děj, zachycující krátký výjev ze života třicetiletého absolventa práv, přistěhovavšího se na Malou Stranu, aby se tu v klidné atmosféře připravil ke složení advokátní zkoušky. O tomto postupu ovšem čtenáře informuje už podtitul této povídky – „Idylický úryvek ze zápisek advokátního koncipienta“. Oldřich Králík u této povídky konstatuje: „Ve Figurkách ztrácí hrdina svůj odstup, přichází jako cizinec, jako podnájemník, připlétá se do dění v domě proti své vůli, stává se spoluhercem, když ještě pořád míní být pouhým pozorovatelem.“ (Králík: 1995, s. 259). Kromě toho Králík zdůrazňuje, že: „Ve Figurkách je vzpomínkové kouzlo dokonale odmocněno, styl ‚dívání přes rameno‘ je dovršen. Doktor Krumlovský je ve své prostoduchosti bližencem tlusté Máry, chápe vše z lepší stránky.“ (Králík: 1995, s. 263)

Veškerý děj této povídky se tedy odehrává kolem osoby doktora Krumlovského, o kterého projevují zájem dvě z nejvýraznějších ženských postav této povídky, tedy jeho domácí, mladá konduktorka, a pak slečna domácí, Otylka. S mladou „paní“ konduktorkou se setkáváme společně s vypravěčem hned při jeho nastěhování do Oujezdské ulice, kdy je nám panem doktorem představena jako „mladá, as dvaadvacetiletá žínka. Je hezka, tak zdravě hezka. Obličej není sice klasicky pravidelný, brada je trochu široká, ale tváře jsou jak růžový aksamit a oči, trochu vypoulené, jsou jako chrpy modry“. (Neruda: 1952, s. 202) Její postava je zde tedy přiblížena prostřednictvím pana doktora. Ten ji považuje zprvu za naivní, milou osobu: „Moc jsem se nasmál konduktorce. Všemmu se divila, všechno ohmatávala, prohlížela; taková naivní zvědavost neuráží. Pomáhala pilně, ihned sestavovala a stlala mou postel, nejvíc obdivovala se velké srnčí poslánce a srnčí koží potaženému polštáři. Když to byla uložila, nemohla odolat a položila se na postel, jak prý se to leží; smála se na posteli samou radostí jako veverka – totiž jestli se veverka směje.“ (Neruda: 1952, s. 205-206) Vztah pana doktora ke konduktorce však postupně chladne, když zjišťuje, že má „konduktorka hrozně pomlouvačnou hubu“. (Neruda: 1952, s. 217) Až je mu nakonec jeho mladá posluhovačka čím dál více protivná, když zjišťuje, jaké řeči o něm šíří, a to od malého Pepíka, syna malířky: „Otcovský pohlavek. Já cítím, že se červenám. Kluk bečí: ‚Vždyť to řekla dnes paní konduktorka mamince, že je ten doktor nějak hloupý! Vid’, maminko?‘ – ‚Mlčíš!‘“ (Neruda: 1952, s. 216) Později ovšem vychází najevo především hloupost a vlezlost samé konduktorky, která se snaží panu doktoru nadbíhat. Ten však její chování nechápe a snaží se jí proto pokud možno co nejvíce vyhýbat: „Konduktorka poklízí u mne teď, když sejdu dolů k obědu. Vidím ji jen někdy, když jdu kuchyní. Dobře tak!“ (Neruda: 1952, s. 242) Matkou malého Pepíka, který svými kousky často vyvádí z míry všechny okolo, je malířova žena, paní Augustka. Pro čtenáře je velmi zajímavý především zvláštní jev, objevující se v určitých chvílích u paní malířky,

jehož vysvětlení se však čtenář v povídce nedočká: „Šišlala?“ ptá se konduktorka. – „Šišlá.“ – „To mají tedy dnes peníze. Když nemají groše, mluví zcela dobře.““ (Neruda: 1952, s. 217) Jedná se tedy o její šišláni, o jehož pravém důvodu se může čtenář jen dohadovat. Vzhledem k tomu, že se k šišláni uchyluje paní Augustka jen v určitých chvílích, a nešišlá ustavičně, můžeme nejspíš vyloučit, že by šlo v jejím případě o výslovnostní vadu. Nabízí se nám tu pak tedy možnost, že jde o nějaký zlozvyk, vzhledem k tomu, že ty bývají často podmíněny nějakou situací, která je vyvolává, jako je tomu např. při okusování nehtů při nervozitě nebo ve stresu apod. Ale jak už zde bylo řečeno, o pravém důvodu se můžeme skutečně jen dohadovat.

Podobně, jako se měnil doktorův názor na mladou konduktorku, měnil se ovšem i jeho pohled na slečnu domácí, i když tady v opačném pořadí – čím více se do ní zamilovává, tím mu připadá Otylka krásnější. A tak se z „už hezky staré ženské“ postupně stává v jeho očích „příjemná ženská“. Když se s ní blíže seznamuje, všimne si mimo jiné, že je „Velmi otci podobna! Suchá tvář, tenounká, průsvitná ruka, malá bradička, malý nosíček, tak malý – může-li pak se za něj chytnout? Ale nehyzdí ji ten nosíček, tvář je dost ještě příjemna, oči jsou černy. Altový hlas její je věru sympatický.“ (Neruda: 1952, s. 234) Slečna Otylka byla přitom zároveň patrně také hlavním důvodem náhlé ztráty zájmu o paní konduktorku u pana doktora. Oldřich Králík však upozorňuje především na Otylčinu blouznivou, sentimentální a nedůvtipnou povahu, přičemž jako podklad k tomuto tvrzení ukazuje na Otylčino stržení romantikou souboje, přičemž ovšem nesmíme zapomínat na to, že k této „slávě“ přišel miláček jako slepý k houslím“. Králík zde pak mluví opět o Nerudově misogynství. Připomíná přitom scénu, ve které hostinský přemlouvá vdovce Sempra, aby se neženil, protože by tak ztratil jednoho ze svých stálých hostů. Jak Králík upozorňuje, hostinský přitom „o ženských mluví s opovržením“. (Králík: 1995, s. 281-282)

Závěr povídky má pak už rychlý spád. Po vítězství v souboji, ke kterému byl proti vlastní vůli přinucen, opouští pan doktor narychlo Malou Stranu, přičemž za sebou nechává jak zdrcenou konduktorku, tak zklamanou Otylku, která se na něj ve chvíli odjezdu ovšem hněvá z jiných důvodů, netušíc, že ho nejspíš už nikdy neuvidí.

Figurky zaujímají v *Povídkách malostranských* zvláštní místo. Podobně, jako se z jejich kontextu zcela vymykala povídka *U Tří lilií*, vymyká se i tato poslední povídka. Jakub Arbes, který se zabýval mj. také právě nezařaditelností *Figurek* k malostranským povídkám, o nich říká, že je to „humoristická idyla zcela bez děje, působící výhradně charakteristickým a mistrným líčením poměrů a osob jinak pranepatrných“. (Arbes: 1952, s. 141) Toho si byl Neruda ovšem vědom. Už když začínal na této povídce pracovat, sám napsal o svém plánovaném díle Šemberovi, že je „žádostiv, o čem ta novela vlastně bude jednat“. (Cit. podle: Hermanová: 1984, s. 31) Svému příteli Ladislavu Quisovi pak Neruda o *Figurkách* napsal: „Bude to vypravování zcela beze všeho děje, beze vsí zápletky a jen postavy nebo figurky budou a mají tu býti hlavní věci. Vše ostatní má být podřízené, vedlejší a jen podrobné vylíčení těch lidí jest při té práci účelem.“ (Cit. podle: Vodička: 1969, s. 183) Když pak Neruda *Figurky* dokončil, ani on sám nevěřil v jejich úspěch. Arne Novák považoval *Figurky* za uměleckou prohru. Až Jakub Arbes se začal po vydání první části *Figurek* zajímat o tuto povídku hlouběji a upozornil pak především na nutnost zabývat se i těmi hlubšími, na první pohled ne tak patrnými významy, které podle něj Neruda do této povídky zahrnul. (Cit. podle: Hermanová: 1984, s. 31)

Ženské postavy v Nerudových Arabeskách

Nerudovou prózou se v minulosti nezabývali jen literární vědci, ale i lingvisté. Na to upozorňuje i Aleš Haman: „Lingvistické zkoumání (...) dospělo k závěru, že v šedesátých letech minulého století došlo ve

spisovném jazyce k posunu v aktuálním členění větném; typ obrozený, s intonačním a významovým vrcholem na posledním místě ve větě počal ustupovat typu, kde se intonační vrchol přesouval na místo předposlední, což ovlivnilo a uvolnilo ustálený pořádek slov. Jedním z nositelů tohoto vývoje byl právě fejetonista Neruda. Avšak nejen v Nerudových fejetonech, ale i v jeho próze, v Arabeskách, se setkáváme s tímto jevem.“ (Haman: 1968, s. 28 – 29)

Arabeskám věnoval ve své studii pozornost i Dalibor Tureček. Své postřehy o odstupech mezi autorem a vypravěčem ukazoval však na povídky pro nás méně důležité, protože v ní nevystupuje žádná výrazná ženská postava, totiž na *Papouškovi*. Zvyšující se odstup autora od vypravěče je pro nás však zajímavým v porovnání s vypravěčem i postavami v *Povídkách malostranských*, kde jsme v nejednom případě nacházeli přímou souvislost mezi nimi a životem Jana Nerudy. Naproti tomu o vypravěči *Arabesek* Tureček říká: „Ve vlastní beletristické próze (...) Neruda (...) dominantní roli vypravěče postupně oslaboval a především relativizoval jeho schopnost nadřazeného, objektivizujícího soudu. V *Papouškovi* je pak vypravěči hned zpočátku místo vlády nad vyprávěným přisouzeno odhalování nejasných a neúplných stop torzovitěho příběhu: ruší se tak bipolární napětí, kdy čtenář a vypravěč jako by byli situováni na ‚protilehlé strany‘ příběhu – na stranu produktivní a receptivní; tím se zásadně zvyšuje a pro čtenáře nepřehlédnutelně demonstruje odstup mezi autorem a vypravěčem.“ (Tureček: 2007, s. 125)

Vladimír Křivánek pak o Arabeskách píše: „(...) jsou (...) projevem kritického postoje ke skutečnosti. Tyto prózy zobrazují převážně tragické rysy lidské samoty, v centru autorovy pozornosti jsou hlavně konflikty lidské individuality, které však nevyrůstají z romantického gesta výjimečných osobností, postavených proti společnosti. Hrdiny Nerudových próz jsou prostí lidé, které společnost se svými předsudky vyřadila a izolovala. Autorův zájem se soustředil na tyto postavy,

zajímavé svým osudem a svými charakterovými rysy, a básník se snažil odkrýt před čtenářem smutné a tragické momenty jejich situace. Neruda chce vystihnout hlavně jejich individualitu, avšak již zde klade velký důraz na postižení sociálního prostředí, z kterého postavy vyrůstají a na jehož pozadí jsou odhalovány jejich charaktery“. (...) Neruda vyšel ve svých příbězích z vlastních životních zkušeností, líčil prostředí, které důvěrně znal. Například první jeho tištěná povídka čerpala ze zkušeností, které získal jako lokálkář v pražském německém deníku. V povídce *Byl darebákem* najdeme mnohé autobiografické rysy (vzpomínky na dětství). (...) Jádrem ARABESK jsou prózy z konce padesátých let, pro které je příznačná sociálně kritická tendence a jež zachycují hrdiny v tragické poloze lidské samoty. Volný řetěz obrazů, epizod a situací zatlačuje do pozadí rozvíjení děje, aby o to výrazněji vystoupila především charakteristika postav.“ (Křivánek: 1983, s. 51-53)

Mladé nevěsty z *Arabesek*

Hned v několika Nerudových arabeskách se setkáváme s postavou mladé krásné slečny, která zamotá hlavu nějakému muži natolik, že se z ní pak stane jeho nevěsta. Často pak ovšem zjišťujeme, že tato dívka ve skutečnosti není ani zdaleka tak okouzlující, jak si ji její milý vysnívá: „Dívka, do které se pan Koberec zamiloval, byla hezká, právě ale žádný div krásy. Byla vůbec první, do které se pan koberec blíže zadíval, a tu se často a upřímně divil, jak mohl pánbůh něco tak krásného dovést. Začal být básnickým, vlasy její byly mu drahý hedváb, oči černý dýmant v stříbře, zuby nejbělejší kostí vyslovený pojem krásy, jazejček hravé dítě, nosejček nesmírně pokoušivý, prsa sněhové zvonky, a vše ostatní tak půvabné jako francouzská veselohra, kterýchžto veseloher ostatně pan Koberec pro obsažené v nich necudnosti nemiloval.“ (Neruda: 1952, s. 122)

Podobně jako pan Koberec na Bětušku nazírá svou vyvolenou také zamilovaný „starý mládenec“: „Ta královská postava, ten obličej, a to krásné, krásné oko! Ó já miluju Kateřinu.“ (Neruda: 1952, s. 50) Neruda ovšem nezapomíná většinou upozornit ani na skutečnou povahu těchto milých, dobrotivých slečen: „A dívka? – když po prvé pana Koberce viděla, neviděla na něm pranic zvláštního, a po druhé také ještě ne. Když se sešli ale po třetí a jeden ze známých jí pošeptal: „Slečno, to není hezké od vás, že vrháte tolik lidí v neštěstí, teď se zas do vás pan Koberec zamiloval,“ – odpověděla: „To si také už počkám na lepšího!““ (Neruda: 1952, s. 123)

Stejně tak krutá byla ke svému nápadníku, panu Týnskému, také Emma, vystupující stejně jako výše zmíněná Kateřina v povídce *Starý mládenec*. Oproti Kateřině je zde ovšem Emma popsána daleko podrobněji: „Emma byla děvče štíhlé postavy, pěkných, černých vlasů a černých očí. Oči její ovšem už nebyly více jiskrnatými, zkušenost byla do nich už svou mlhu a svou chladnost vepsala. Obličej neměl mnoho významného do sebe; celek však působil přece dojem příjemnosti, když i ne krásy.“ (Neruda: 1952, s. 59) Emma pocházela z chudých poměrů: „Emma jest (...) nejmladší z pěti dcer. Otec její byl ouředníkem v B. a sloužil na pět set. (...) Že při tak velké rodině a nynějších poměrech stav jejich skvělý nebyl, jest zjevno; starý musil tedy pokoutním advokátováním si ještě přivydělávat.“ (Neruda: 1952, s. 62) I přes svůj původ měla však Emma svou hrdost i svědomí, které jí nedovolilo vdát se pro peníze. Proto ve svém dopise Týnskému nakonec napsala: „Pravila jsem k sobě, že láska se musí na úctě zakládati, a povstává-li z této, že tím čistější a pevnější, jen proto jsem připustila, že u Vašnosti naděje vzrůstala. (...) Ačkoli jsem tajila, že Vašnosti nemiluju, nepředstírala jsem přece nikdy lásky. (...) Nemohu-li se státi tím, čím jste si přál, zůstávám přece Vaší věrnou přítelkyní a zajisté Vám některá jiná nahradíEmmu.“ (Neruda: 1952, s. 69–70)

Vřelost vs. chladnost dívčího srdce

Mezi ženskými postavami v Arabeskách je mnoho takových, které něčím vynikají, a nezapadají tak „do davu“. Jednou z nich je také Mária z povídky nazvané podle její nemoci, tedy *Erotomanie*. Už sám název této povídky nás vytrhuje z poklidné, spořádané atmosféry, která nás prostupuje při četbě většiny ostatních arabesek. Jako by do toho poklidného tónu, na který jsme zvyklí, proniklo něco zakázaného. Podobně, jako jsme se s tím setkali už v *Povídkách malostranských* v povídce *U Tří lilií*, i tady se tedy setkáváme s postavou nezapadající do onoho celku, který postavy jednotlivých Nerudových povídek vytvářejí. Zatímco „krásnooká“ byla však postavou hlavní, kolem níž se odehrával děj celé povídky, Mária v *Erotomanii* je jen vedlejší, téměř epizodní postavičkou. Její nemoc nám přibližuje doktor, který si ji vzal na starost: „Nešťastné to děvče (...) zamilovalo sobě syna své paní, u kteréž co komorná sloužilo. Její láska nevšímavostí jeho tak vzrůstala, až se v erotomanii proměnila. Posílá stále polibky ženským i mužským; jest však takto velmi stydliva a pořádná. Za jasného počasí jest celý den v zahradě, utrhne růži a žádá cizince s uzardělou tváří, aby toto dítě její lásky pravému otci doručil.“ (Neruda: 1952, s. 38)

Naprosto opačným problémem než Mária pak trpí Lidunka z povídky „*Ty nemáš srdce!*“ Zatímco Máriačino srdce hoří láskou, to Lidunčino je naprosto chladné a nepřístupné. Jak říká její otec: „Ano, právě tak chladna a vypočítava – ta se tak lehce nevdá. Však to už naši hoši pocítili – dva z nich už jsou pochováni – umořili se. (...) Pochoval jsem jí je zrovna pod okna, aby měla radost.“ (Neruda: 1952, s. 143–144) Ani tady ovšem nechybí popis překypující úžasem nad krásou mladé dívky: „Byla to hlava překrásná. Obličej úplný ovál, nosík krásné formy, ústa malá a ušlechtilá, čelo vysoké a oko velké a tmavé. Oko to bylo však omžené a bez lesku, alespoň se tak ve měsíčním světle zdálo. Světlý plavý vlas byl do týla sčesan a nyní už rozpuštěn, takže po ramenou splývá v stínu okna se

ztrácel.“ (Neruda: 1952, s. 147) Jak už zde bylo řečeno, pro její krásu se v minulosti umožilo hned několik mladíků. Lidunka však, věrna názvu povídky, vyprávějícímu o její povaze, zůstává chladná a sama své chování vysvětluje takto: „Já nevím, je-li to u mne chladnost, jak vy to nazýváte; to vím ale, že je mně celý svět lhostejným a že mně to pranoc nevadí, když i já celému světu lhostejnou jsem. Jiných bolestí než tělesných necítím, ale také ne jiných radostí. Nedovedu se zasmát, když vy se smějete, ale také ne plakat, když vy pláčete. Na pláč váš se dívám zde jako na dešť, a smíchu vašemu se vyhýbám proto, že mně trochu překáží. Nezlobím se ale pro ty malicherné věci, vždyť vám právě tak nerozumím, jako vy mně nerozumíte.“ (Neruda: 1952, s. 146)

Nevidomá Cassandra

Oproti Mázince a Lidunce, které trpěly duševní chorobou, byla Cassandra, podle níž se jmenuje celá jedna povídka, duševně naprosto v pořádku. Podle rozhovoru, který vede ve vlaku s mladým spolucestujícím to byla navíc zřejmě velmi inteligentní a krásná žena: „Byla to překrásná, bledá ručinka, tak průhledná jako z úbělu.“ (Neruda: 1952, s. 137) Jenomže, jak se vypravěč později dozvídá, Cassandra se právě vrací z cesty po nejznámějších evropských lékařích, kteří měli vyléčit její vadu tělesnou, a sice slepotu. Vše bylo však marné: „Dívčina seděla zde se sklopenýma očima; domníval jsem se, že pozorovala pouť mých očí a narychlo oči sklopila. Rád bych ti popsal její tvář, bledou tu růži, nedovedu toho ale; spíše bych snad dovedl vylíčit dojem, jaký ta tvář na mne učinila. Pamatuješ-li se na ‚Florentinische Nächte‘ Heinovy a na ono místo v nich, kde popisuje Maxmilián chlapeckou svou lásku ku mrtvé, s podstavku svalené soše a dojem vůbec, jaký při něm socha ta způsobila, můžeš si také sám vylíčiti, jaký dojem mne dostihnul. Hlava celá, tvaru neobyčejně něžného, měla do sebe ráz úplně antický. Hladké čelo bylo bělosti až průsvitavé a bělost podobná panovala v celém

obličej; jen tvářičky podlouhlé zahrávaly v poněkud živější barvě, byly jako lehkým červánkem polítý sníh. Podobná průzračnost dodávala obličej kouzelného rázu, průzračnost taková, že jsem myslil, že bych myšlenky té dívčiny čísti, jejich vznik a zánik už čelem sledovati mohl, byť i oči zůstaly stále sklopeny. (...) V krásných těch očích tkvěl ale výraz takové chladnosti, takové vznešenosti – ne, vznešenost to nebyla, zdálo se mně spíše, že to zrak nějakého mrtvého, jenž byl po životu pohyblivém sobě už v hrobu odpočinul a nyní po divotvorném jakéms vzkříšení na život se dívá zrakem nepřístupným všemu dojmu.“ (Neruda: 1952, s. 138 – 139)

K emocionální stránce Kassandry a vyznění celé této povídky Aleš Haman podotýká: „Emocionální vyznění Nerudových prvních próz (...) má celkem jednotný ráz: sarkastický výsměch, ‚cynická‘, bezohledná ironie, za níž se choulí zraněný cit; tragicky bolestné vidění lidského osudu. (...) prózy z těchto let, které nejsou vyhraněny sociálně, ale psychologicky, vyznívají sentimentální tragikou nenaplněného citu: (...) slepé děvče v povídce Cassandra je zraněno necitlivostí mladíka, toužícího oslnit je svou výmluvností; prosté, citově dosud neprobuzené děvče je usmrceno náhlým výbuchem morbidní lásky k mrtvému mladíkovi atd.“ (Haman: 1968, s. 75–76)

Kouzlo pražské idyly

Další dvě výrazné ženské postavy z *Arabesek* jsou postavy z povídky *Pražská idyla*. To jsou jednak nezvedená žena pana Stránského, Marjánka, jednak paní hospodská, která se nakonec zaslouží o urovnání vztahů mezi manželi Stránskými a zařídí návrat paní Stránské domů k manželovi. Její útěk s „panem strejčkem“ byl pro všechny velkým překvapením, protože do té doby vedla po boku svého muže klidný, spořádaný život: „Žena pana Stránského jest útlé, malé postavy a snědá jako její pan manžel. Není tak hezká jako pan Stránský, to ne, ale dosti

příjemna. Jest to žínka čistotná a vkusná, jako by ji ze sádry ulil. Podělkuje u několika nižších úředníků, kteří si děvečku platiti nemohou, za zlatku měsíčního a za ten kousek stravy. Stravou živí skoro sebe i manžela a zlatky má na nájem. S panem manželem srovnává se jak náleží a má ho velmi ráda. Jenom jednu nectnost mu vždy vytýká, totiž že silně kouří a silně šňupá.“ (Neruda: 1952, s. 100)

Jak už zde bylo řečeno, tím, kdo se zasloužil o návrat paní Stránské, byla paní hospodská, která jí půjčila šaty, zařídila jejich setkání a ještě se u pana Stránského jeho ženy nemálo zastávala: „Odpusťte, pane Stránský, že na nemilou věc přicházím, ale vaší ženě vede se zle. (...) chudák ani nemá, co by jedla, ani kam by hlavy uložila. (...) Vaše žena nemůže nikde práce dostat a trpí hlad, já jí po několik dní již vždy něco od oběda nechávám. Prosím vás, pane Stránský, smilujte se nad ní a vezměte ji k sobě. (...) Té to zašlo, měla hořkou školu! Když vás tak prosím, přece se smilujte. Ulevte její bídě; vím, že vás to více bolí než ji!“ (Neruda: 1952, s. 108)

Láska v dopisech

Zvláštní, u Nerudy sice méně častý, ale ne zcela ojedinělý způsob projevu se objevuje u Prokopky Povltavské, nadšené básnickovy fanynky, se kterou se seznamujeme výhradně prostřednictvím jejích dopisů, adresovaných právě onomu básníkovi, který se stal předmětem jejího obdivu a posílaných v období od 2. ledna do 15. února. Projevy jejích citů se přitom postupně vyvíjejí, a to od nadšeného obdivu přes otevřená milostná vyznání až k výrazům pohrdání: „*Slavný muži, básníku český!* Ano, slova *muž* musím naproti Vám užívat, neboť já jsem žena a co mne ve Vašich výtečných plodech nejvíce poutá, je ta vznešená, v nich se jevící *mužnost*. A ano, slova *básník* musím užívat, neboť jsem sama také básničkou a umím Vás ocenit. (...) Ano, *vzdechům* mým jste porozuměl, Vy Don Juane, Vy čtveráku! (...) Má ruka je svobodna a Vaše také.

Neptám se Vás ani, zdaž jste už miloval. Vy jste básníkem a musil jste tedy už velmi často milovat. Ba ani to Vám zazlívati nemohu, že jste nejspíše od jedné květiny ku druhé zaléтал. Básník kráčí příliš zvláštní cestou, než aby se mu každá ženština co průvodkyně životem hodila. (...) Když nechcete, nuž dobře; vždyť já o to nestojím! A když Vy sobě sám budoucnost svou nohama šlapat chcete, nemohu Vám zabraňovat. Nemyslete ostatně, že já neprohlídla nicotu Vašich důvodů! Jen toho lituju, že jsem se ve Vás tak zmýlila. Jste právě tak jednoduchý muž jako všichni ostatní!“ (Neruda: 1952, s. 187 – 200)

Různé ženy z Nerudových zahraničních cest

Také Nerudovu souboru *Různí lidé* se věnuje již výše zmíněný Vladimír Křivánek: „V roce 1871 vydal [Neruda] knížku krátkých cestopisných obrázků RŮZNÍ LIDÉ, které původně vycházely jako fejetony a byly inspirovány Nerudovou velkou zahraniční cestou na Balkán, Blízký východ, do Cařihradu, Egypta a Itálie. (...) V črtách knížky RŮZNÍ LIDÉ provázíme básníka na jeho velké orientální cestě a setkáváme se se zajímavými postavami většinou kosmopolitního zástupu poutníků. Proti Nerudově cestopisné fejetonistice mizí v těchto prózách zřetel poznávací, popisy i krajinářská líčení ustupují do pozadí a autorovi jde jen o to, aby zkratkovitě, v jednom dílčím pohledu zachytil zvláštní rysy svých postav. Vychází z detailního pozorování a podává analýzu psychologických i erotických momentů vztahů mezi lidmi. (Křivánek: 1983, s. 56)

Různým lidem věnoval ve svých studiích pozornost také Aleš Haman, který o nich napsal: „Různí lidé (...) Moment bizarnosti se zde uplatňuje jednak v exotickém situačním rámcování, ale také již v zachycení skrytých zvláštností citových vztahů. Tu se setkávají rysy vnějškového ozvláštňení pohledu na postavy prostřednictvím různých ‚scénických triků‘ (Siluera, Fraňo), které jsou příznačné pro starší Nerudovy prózy,

s prostředky *vnitřní* specifikace postav.“ (Haman: 1968, s. 61) Kromě toho se ve stejné studii věnuje Haman také charakteru a povaze jednotlivých postav ze souboru *Různí lidé*: „Tři čtvrtiny cyklu vyplňují ironické obrazy odhalující citovou přetvářku a lhostejnost (...) nebo obrazy lidského utrpení, vnitřního citového zápasu, pronikajícího na povrch jen ve skoupých náznacích (Vampyr, Fraňo, Beneš).“ (Haman: 1968, s. 95)

Podívejme se teď společně na jednotlivé ženy vystupující v *Různých lidech*, které jsou naprosto různorodé svými povahami i osudy. Jednotlivé povídky nakonec zřejmě pojí snad jen jediný aspekt, a sice exotické země, které se stávají pozadím jednotlivých příběhů a to v takové podobě, jak si je Jan Neruda pamatoval ze svých zahraničních cest. Přitom u mnohých z těchto postav nacházíme prvky, jež se později projevily u postav mistrných *Povídek malostranských*.

Andílkova krása

Mezi nejzajímavější ženské postavy v Nerudově próze *Různí lidé* patří bezpochyby „andílek“, tedy žena galatského kupce: „Skutečně vášný ženský zjev. Formy nejsou sice dost oblé, ale rozhodně suché je také nenazvu. Výška tak v míře pravé, vlas do modra černý a bohatý, pleť smědá a zdravě prokvétalá, rysy jižně zostřelé, oči – ‚zrak její ...oko Asie‘, jak Byronův Mazepa dí, ale výraz v něm...zpikantnělá uvědomělost ženy Evropy. Dáma plná života a plná chuti do něho.“ (Neruda: 1952, s. 256) Navzdory své nesmírné kráse vyvolává však tato žena ve svém průvodci pochyby o svém duševním zdraví. A to především svým rozpustilým, dětinským, často až nepochopitelným chováním, které si on neumí a snad ani nechce spojovat s postavou zralé, dospělé ženy: „Počínala si rozpustile co rozmazlené dítě. Vše kolem cesty jí vadilo nebo těšilo. S bílými divokými oleandry se hubovala, proč mají ‚tak hořkou vůni‘, růže pnoucí se po stromě až do jeho vrcholu ji ulekla, granátovým

květům posílala hubičky, aloi se smála, že tak vysoko střílí svůj květ do nebe, se stromku svatojanského chleba utrhla zelenou lusku a začla ji ochutnávat. A ke všemu věděla písničku, hned valašskou, hned tureckou, francouzskou, španělskou, italskou, i vídeňská Vierzeilige se připletla. Bůh ví, v kolika jazycích dovedla ta panička mluvit nebo aspoň zpívat!“ (Neruda: 1952, s. 257)

Polská tragédie

V každém z výše zmiňovaných Nerudových děl se setkáváme s nějakou umírající nebo alespoň těžce nemocnou ženou. Vzpomeňme zde Katušku, starší sestru Josefinky z *Povídek malostranských* nebo umírající stařenku z *Arabesek*. V *Různých lidech* se pak setkáváme s mladou Polkou, která spolu s matkou a svým ženichem vyrazila na jakýsi „ozdravný“ pobyt: „Krásná ta bled'ounká dívka buď byla právě po těžké nemoci, buď se těžká nemoc teprv v ní rozkládala. Podpírala se o svého ženicha, ráda posedávala, a častý, suchý kašlík přetrhoval její šepot. Kdykoliv zakašlala, zastavil její průvodce šetrně krok. Pohleděl vždy na ni soutrpně a ona zas k němu, jako by chtěla říci: ‚Vždyť to není nic – jsem šťastna!‘ Věřili v zdraví a štěstí.“ (Neruda: 1952, s. 252) Tato povídka má ovšem tragické vyústění. Jak se ukáže, přijela si mladá Polka přes veškerou svou naději jen pro potvrzení svého špatného stavu a zprávu o rychle se blížící smrti.

Marica v roli dospívající vypravěčky

Velmi zajímavou se mezi ženami v *Různých lidech* jeví být postava mladičké, asi čtrnáctileté Marici, která tvoří jakýsi kontrast k malým chlapcům, kteří často vystupují v rolích vypravěčů a zároveň také hlavních postav hned v několika Nerudových povídkách. Zatímco oni žijí

ve svém dětském světě plném zajímavých dobrodružství a chlapeckých snů, Marica, i když je oproti nim jen o něco málo starší, řeší už docela jiné problémy: „Marica obešla zas a opřela se o zábradlí, s něhož byla dolů do třpytivých se vln Dunaje zpívala svou píseň. Ale již zase sebou trhla a kráčela pomalu k matce. ‚Pověz mi – vid’, že budu dnes večer za všech nejkrásnější?‘ praví s dětskou opravdovostí.“ (Neruda: 1952, s. 242) Ve svém věku tak působí Marica už docela dospěle, i když si s mladší sestrou ještě hraje s panenkami: „Marica už sedí na podlaze paluby u sestřičky Pentelky, děvčátka osmiletého, a hrá si s její pannou tak upřímně – jak právě dítě, které má s hračkou nejživější rozhovory. A přec mohlo být Marici až tak čtrnáct let, nemýlí-li jižní zralost. Byla právě vyvinuta v tom stupni, na kterém nás začíná ženskost zajímat. Podivuhodné snoubení se půvabu ve věku Maričině! Její černé oko vábí již svou krásou a přitom je v něm ještě všechna snivost dítěte, Její vzrůst je již ztepilý, štíhlý živůtek vyzývá již k ovinutí ruky, a krok je ještě klátivý a přechází hned do skoku. Tvář má ještě všechnu měkkost neurčitosti, ale zároveň ráz její mluví již o povaze. Člověk neví, má-li to čelo chránit nebo hladit, má-li se s těmi rtíky jen v plachém žertu smát nebo je již náruživě líbat, ale tolik člověk ví, že podobné zjevy jsou nejnebezpečnější neb jak to nazvat chcem, tak bezprostředně vyzývají k lásce, květnaté, ohnivé, že ztratíš hlavu, že stáváš se vždy znova náruživým, vždy mladě zas bláznem. Ale Marice je přec jen ještě dítě. Měřím ji podle matky, na jižně rychlý odkvět patrně ještě mladé. Matka štíhlá jako sosna, dcera jako bujný podrůst. Obě v národním kroji srbském: vyšíváný hedvábný život, hedvábný pas kolem boků, hedvábná sukně se světlým lemováním. Jenže Marici splývají vlasy v krásných dlouhých pletencích až na kolena, kdežto matka je má svinuté k šíji a pokryté zde kotoučem ze samých dukátů, jako dýnkem čepce.“ (Neruda: 1952, s. 242 – 243)

„Různé“ nevěsty

V porovnání s vyspělou Mariou působí Constanza z povídky *Římanka* jako velmi naivní, až dětinská, postavička, a to i přes to, že je oproti Marice daleko mladší, jak můžeme soudit podle její chystané svatby se sochařem Lucou: „Hezké, příjemné stvořeníčko! Svižný vzrůst, prostřední velikost, pleť smědá a zdravá, vlas jak černý hedváb a oko – brzy bych byl napsal ‚samý černý med‘. A jak je naivně vesela a přítulna! Jsme teprv několik dní bytem a stravou u jejího otce, ale s Constanzou už kamarád a kamarádka, vzdor tomu, že je nevěstou.“ (Neruda: 1952, s. 285) I u Constanzy, podobně jako u většiny ženských postav v Nerudově próze, se projeví její víra, spojená s pověřivostí: „Když jsem dnes ráno vešla do kostela svatého Augustina – obětovala jsem tam madoně stříbrné srdce, když otec ještě nechtěl – svítilo slunce zrovna na mé srdce a to se lesklo jako dýmant – až oheň a záře byla kolem!“ (Neruda: 1952, s. 287)

Nevěsta se naprosto nečekaně, a především nedobrovolně, stává také z Catteriny v povídce *Improvvisatore*. Ta je totiž zamilovaná do Salvatora, na jehož vyznání už dlouho čeká, zatímco ji přede všemi požádá o ruku Innocente. A Catterina, netušíc, že nejde o pouhý žert, svolí: „Catterina si hluboce vzdychla. (...) ‚Je stále u nás, nadchází mně na všech cestách. Hledí na mne tak žárně – často se mně zdá, že již chce promluvit o lásce, ale hlas mu zajikne a on se zas odmlčí, a tak bolestně!‘ (...) Innocente vstává a nutí Catterinu, aby také vstala. Catterina se smíchem je mu po vůli. ‚Vyjadřuju se zde před vámi, pane faráři, a před svědky, že sobě беру Catterinu z lásky upřímné, že jí budu věrným a milujícím manželem až do smrti!‘ Jeho tvář je opravdova, hlas se chvěje lehkým pohnutím. (...) ‚Zbláznil jsi se?‘ táže se ještě žertovně Gennaro.“ (Neruda: 1952, s. 280–283)

Provokativní paní profesorka

Postava paní profesorky je pro nás zajímavá tím, že přímo vybízí k diskuzi o Nerudově často diskutovaném misogynství. Snaží se nám tu ukázat, jak snadno dokáží některé ženy klamat své muže a podvádět je. Na samém začátku povídky je paní profesorka prezentována jako nesmělá, zamilovaná manželka, pečující o svého muže: „„Neublížils si mužíčku?“ ptala se a hluboký altový hlas její se chvěl a velké, temné její oko utkvělo na něm dojemnou otázkou.“ (Neruda: 1952, s. 264), k čemuž je po několika řádcích přidán popis její dokonalé mladistvé krásy: „Pan profesor byl tak padesátiletý německý pedant, paní profesorka dvacítiletá německá blondýna. Vlasy jako zlatý len, husté a kadeřavé, ovál pravidelně krásný, pleť trochu slabá, ale oko velké, tmavomodré, že barvou až klamalo. Jenže trochu mlčenliva, skoro jsem ji měl za hloupou – ostatně privilej to „akademicky krásných“ dam. (Neruda: 1952, s. 264)

Postupně však společně s vypravěčem zjišťujeme, jak snadno nás může první dojem u lidí oklamat. Zatímco navenek sledujeme milující, věrnou ženu, dole (pod stolem) se jeví vše úplně jinak: „Mlčeli jsme. Tu náhle cítím, jak se položila nožka mladé paní na nohu mou. Na nehybné tváři a v chladném, polozavřeném jejím oku vidím, že to náhoda, o které ničeho neví. Ale vzbudilo mne to. (...) Oči její zůstávají přimhouřeny, ale nožička hraje úsilovněji. Patrně má panička nohu mou za nějakou lať barky. (...) Nožička zrovna už bubnuje, mne to bolí, ale – dáme tu bolest alespoň mravně dál! (...) Vtom pohlédnu vedle na paní profesorku. Co jsem nyní byl ucítil, bylo už hotové kopnutí. A zas! – Velké oko je dokořán otevřeno, tázavě a káravě upírá se – vedle na Alfreda.“ (Neruda: 1952, s. 265–267)

Trhanky

Vladimír Křivánek který o Nerudově novele *Trhani* píše: „Povídka TRHANI (...) vykazuje podobné rysy jako TÝDEN V TICHÉM DOMĚ. Původně soubor fejetonů se stal vlastně ‚žánrovou novelou‘, v níž se mísí reportážní dokumentárnost s fabulovanou prózou. Neruda líčí prostředí dělnické kolonie při stavbě železnice a na epizodách ze života sezónních dělníků – trhanů ukazuje zvláštní rysy jejich vztahu ke společnosti.“ (Křivánek: 1983, s. 59)

Trhanům se věnuje ovšem také Aleš Haman: „V Pražských obrázcích, které vznikaly na sklonku šedesátých let, bylo Nerudovým cílem odhalit především sociální trhliny společnosti a apelovat k jejich zacelení. V Trhanech se tento moment sice také objevuje, ale hlavním smyslem se tu stává vystižení oné ‚bezděčné komiky ústící v opravdovost‘ a vedoucí k zamyšlení nad životem, nad jeho smyslem a obsahem. Život Trhanů je tu převeden ve vši barvitě pestrosti a živelné přirozenosti. Je to život zbavený konvencí ‚civilizovaného‘ světa, jenž se nedá spoutávat žádnými ohledy, nejméně už majetkovými, život, jenž dává člověku při vši ubohosti bezstarostnou volnost vyjádřenou slovy trhanského popěvku: ‚Pominem, nebudem, / světa nepřebudem‘.“ (Haman: 1968, s. 98)

Výrazných ženských postav nevystupuje v *Trhanech* mnoho. Většina žen je jen jako by mimochodem zmíněna, větší pozornost je věnována jen třem z nich, a sice Barušce, dceři trhana Zoubka, Anně, nevěstě trhana Komárka a pak pantafírce, jedné z nejdůležitějších osob celé dělnické kolonie trhanů.

Pantafírka, která se stará o jedinou kantinu v celé kolonii, byla vždy v centru dění, protože u ní se scházeli vždy večer všichni trhani a řešili starosti i radosti uplynulých dnů: „Barák pantafírův - ‚kantina‘, restaurace

– už stojí. Má dva oddíly, v menším spí ‚pán s paní‘, ve větším je několik stolů a lavic narychlo z prken sbitých a ‚obchod‘. Zde vládne panrafírka, tučná žena velmi rozhodných tvarů, trochu ztrhaných očí, trochu silně – řekl bych kořalečně, kdyby se nejednalo o dámu – zarudlých tváří. Na jednoho se usměje, na druhého spustí, že to zní jako bouř.“ (Neruda: 1956, s. 12 – 13)

Tato nezlozná žena patřila tedy mezi trhany tělem i duší a její život byl pevně spjat s touto kolonií. Celý život se proto stěhovala z místa na místo, vždy podle toho, kam se přesunuli trhanští dělníci.

Na rozdíl od pantafírky mladá Baruška, která se mezi trhany narodila, není vůbec smířena s jejich kočovným životem a snaží se dělat vše proto, aby si zasloužila jiný osud, než její rodiče: „Rychta je u trhana Zoubka. Stal se rychtářem prostě proto, že v jeho baráku je nejvíc místa. Je ženat, má pracovitou ženu a dorostlou dceru, které se ale nechce do trhanské práce. Ano Baruška se trhanům i vyhýbá, kde jen může; vydělává si šitím a správkami, a posmívají se jí, že čeká ‚na nějakého pána z bahnhofu‘“. (Neruda: 1956, s. 17) Její otec se však odmítá smířit s tím, že by měl o dceru přijít a stále doufá, že Baruška s trhany nakonec přece jen zůstane: „Inženýr zvěstoval všem, že kdož by chtěli se ucházet o takové místo hlídačské, mohou složit zkoušku a on že jim za další ručí. Ale ucházeči že musí být ženati. Zoubek se s velkou radostí hlásil ihned a měl také Komárka k hlídačství i ženitbě. Nabízel mu za ženu svou Barušku: ‚Vem si ji, je líná, bude ti věrná.‘ Komárek zavrtěl jen hlavou.“ (Neruda, 1956, s. 60)

Poněkud rozporuplnou postavou mezi ostatními ženami je pak Anna, vyvolená trhana Komárka, kterou její mladý manžel zavrhne, přičemž zůstává jen na čtenáři rozhodnutí, zda to bylo zasloužené, nebo šlo pouze o nedorozumění: „Anna byla sirotkem. Musila pak z bytu matčina. Nechala se přemluvit a po nedělním kázání přistěhovala se do trhanského bytu svého milence ženicha. (...) Pracovali neděle a měsíce spolu, vzorně, spořivě. Náhle – ale nač toho obšírněji vzpomínat, je to tak historie,

jakých na statisíce – vždyť ani není věrnosti ženské! Náhle viděl on, jak vrchní dohlížitel jeho Annu kdes v skladě objímá, a za hodinu zmizel Komárek z trhanské osady. Kde bloudil, podnes dobře neví. Šel z místa na místo, utrácel z peněz nahospodařených, pil – a pil tím více, čím prvotní dojem ztrácel stále víc síly popudlivé a začala se probouzet myšlénka, že Anna snad ani není tak vinna, jak on myslí. Že třeba jí i sobě ublížil, bera rozpustilý žert za pravdu nebo neztrestav násilnictví. Ještě jednou se vzchopil. Pátral po Anně, psal domů – Anna byla zmizela také – „pro hanbu“ – a nikdo nevěděl kam.“ (Neruda: 1956, s. 51 – 52)

Osud byl však k Anně krutý i po jejím návratu k manželovi: „Přišla a přešla zase neděle. Navečer seděl inženýr v domku svém a rovnal si účty. Tu pojednou slyšel kroky vracejícího se Komárka a rozmlouvající jeho hlas. Komárek zaklepav vešel. (...) A za chvíli vedl svou Annu. Rychle šla kupředu a chtěla inženýrovi taktéž ruku políbit. Když ale inženýr ustoupil, zůstala stát a hlava jí trochu sklesla a oko se sklopilo. Udiven pohlížel inženýr v tu tvář ještě mladou, ale patrně bouří kalného života rozrytou, na tu pleť předčasně, pod líčidlem povadlou, na postavu silnou, ale zde před ním jakoby zlomenou.“ (Neruda: 1956, s. 60 – 61)

„Minula dvě leta – snad tři, člověk si to nepamatuje. (...) Okno domku bylo dokořán, v světnici hořela lampička u malé rakve, na rakvičce ležela žena, políbila právě mrtvolu.“ (Neruda: 1956, s. 62 – 63)

Závěr

Některé ženské postavy v *Povídkách malostranských* mají pro povídky, ve kterých vystupují, stěžejní funkci. To jsme měli možnost pozorovat např. u „baby milionové“ v povídce *Přivedla žebráka na mizinu*. Naproti tomu je tu i řada takových ženských figur, které slouží jen k dokreslení situace či prostředí, případně dávají možnost vyniknout postavám důležitějším. Tak tomu bylo např. u sestry „krásnooké“ z povídky *U Tří lilií*. Zvláštní postavení má pak v povídce *Pan Ryšánek a pan Schlegl* paní Schleglová, která představuje „spiritus agens“ povídky, i když se na vlastním ději povídky nepodílí.

Většině ženských postav se přitom dostává poměrně detailní pozornosti od vypravěče. Vypravěč často upozorňuje například na ženské oči, které jsou u mladých dívek většinou nevinné, zatímco v kontrastu k nim jsou tu pak „kočičí“ oči „baby milionové“. (Srov. Hausenblas: 1996, s. 155–160)

U „baby milionové“ se pak nejmarkantněji projevuje autorovo staromládenecké misogynství. Výjimkou tu však zůstává postava matky, která je ve všech povídkách vždy dobrosrdečnou, soucitnou ženou. Postava matky má tedy v Nerudových *Povídkách malostranských* jiné postavení, než ostatní ženské postavy.

Cílem mé práce bylo mimo jiné také vytvoření kompletního soupisu všech ženských postav, které vystupují v *Arabeskách*, *Různých lidech*, *Trhanech* a *Povídkách malostranských*. Na jeho základě jsem došla k závěrům týkajícím se původu těchto jmen (jména česká, německá, pocházející z jiných jazyků), dále pak způsobu jejich tvoření (jména tvořená na základě povolání pojmenovávaných žen, jména tvořená podle jmén jejich manželů, přezdívky) nebo podle jejich zařazení ve společnosti (důrazné označování svobodných mladých žen jako slečen).

Zjišťujeme tak, že z cizojazyčných jmen se tu objevují jména importovaná z německého prostředí (Antonie, Emma, Friederika a Frosinka z *Arabesek* nebo Luizi a Valburga z *Povídek malostranských*), ale i jména pocházející z jiných jazyků, která vnímáme v českém prostředí jako exotická, především pak tedy v *Různých lidech*, jejichž děj se odehrává především v cizokrajném prostředí (Arésifona, Ariadna, Catterina, Constanza). Nejvíce jsou zde ovšem zastoupena jména typicky česká. V *Arabeskách* se tak setkáváme s Anežkou, Bětuškou, Helenou, Kateřinou nebo Lidunkou, v *Povídkách malostranských* pak s Aloisií, Fanynkou (tedy Františkou), Josefinkou, Kačenkou a Katuškou (tedy s hypokoristiky jména Kateřina), dále s Karlou, Lizinkou, Majdalenou, Klárou, Anuší a Anynkou (tedy hypokoristiky jména Anna), v *Různých lidech* pak s Jindřiškou a Marií a v *Trhanech* s Annou, Pepičkou a hned s dvěma Baruškami. Zvláštní postavení zaujímá mezi ostatními ženskými jmény v těchto dílech jméno Marie, a to v různých podobách, z nichž nejčastější je jméno Mária nebo jeho základní podoba, tedy Marie, objevuje se tu však také Marjánka, Marča, Marčinka, Marina nebo Máry. V *Arabeskách* se tak s tímto jménem v různých podobách setkáváme desetkrát, v *Povídkách malostranských* pak jedenáctkrát.

Jak už bylo uvedeno výše, jedním ze způsobů, jakým jsou v těchto Nerudových prózách pojmenovávány ženské postavy, je druh jejich povolání, přičemž v těchto případech většinou nebývají k jejich označení připojována vlastní jména, která u těchto žen nepovažoval zřejmě Neruda za tolik důležitá. Setkáváme se tu tak s paní pekařkou, s paní mlíkařkou nebo s paní učitelkou z farní školy. Jak v *Arabeskách* tak v *Povídkách malostranských* se pak setkáváme s paní hospodskou. S paní profesorkou se pak setkáváme jak v *Povídkách malostranských*, tak v *Různých lidech*. Z těch, u kterých známe i jejich jméno, je tu pak v *Povídkách malostranských* paní domácí Erbová. Zvláštní způsob pojmenování, v dnešní době už ne tak častý jako dříve, je označování žen podle povolání jejich manžela. Tento způsob je častý především v *Povídkách*

malostranských, kde se setkáváme s paní oficiálkou Hermannovou, s konduktorkou, dále tu hned dvakrát vystupuje paní radová, jsou to Marie Schepelerová a paní Kdojeková, a nakonec paní malířka, která bývá často pojmenována také jménem svého manžela, a sice jako Augustka.

S přezdívkami se opět setkáváme opět v *Povídkách malostranských*, a to u dvou ženských postav, z nichž každé byla v mé práci věnována samostatná kapitola, kde byl původ jejich přezdívek blíže vysvětlen. Jedná se o „babu milionovou“ a o „krásnookou“.

Co se týče slečen, je zajímavé, že zatímco v *Arabeskách* mají tyto postavy jména „zašifovaná“ (slečna D... nebo slečna Maria K.), v *Povídkách malostranských* mají slečny kromě svých jmen často i velice důležitou roli v ději jednotlivých povídek, často se jedná dokonce o postavy hlavní (slečna Klára, slečna Marie, slečna Matylda, slečna Máry nebo slečna Žanýnka). V případě posledních dvou zmíněných si nemůžeme nevšimnout toho, že jsou označovány jako slečny i přes svůj pokročilý věk. Byla tak respektována diference mezi ženou provdanou a neprovdanou (viz „slečna Elis“ v Jiráskově Filosofské historii).

V neposlední řadě je v tomto soupisu na první pohled patrné velké množství matek vystupujících v těchto prózách. Zatímco v *Trhanech* se postava matky téměř nevyskytuje, v *Různých lidech* už se setkáváme s šesti matkami, v *Povídkách malostranských* pak už s třinácti a v *Arabeskách* dokonce s dvaceti postavami matek.

Anotace:

Obsahem této magisterské diplomové práce je popis a charakteristika ženských postav v Nerudových *Arabeskách*, *Různých lidech*, *Trhanech* a *Povídkách malostranských*. Tato práce navazuje na práci bakalářskou, která byla ale věnována pouze *Povídkám malostranským*. Zabývá se vzhledem, jednáním, promluvami a vlastními jmény těchto ženských postav. Na základě studie Oldřicha Králíka je věnována pozornost také Nerudovu misogynství. Dále se tato práce zaměřuje na význam jednotlivých ženských postav pro děj jednotlivých povídek. Zatímco někdy jim zůstává jen role ilustrativní, někdy na nich naopak bývá vystavěn celý příběh jednotlivých povídek. Zvláštní místo zaujímá mezi ostatními postava matky, a to jak v Nerudově díle, tak v jeho životě. Poznatky z Nerudova života jsou zde čerpány především z Nerudova životopisu od Miloslava Novotného. Přílohou této práce je soupis všech ženských postav z výše zmíněných Nerudových děl.

Klíčová slova: Jan Neruda, život Jana Nerudy, Malá Strana, Nerudova próza, povídky, ženské postavy, charakteristika postav, matka, soupis postav.

Seznam literatury:

ARBES, Jakub:

1952 *Janu Nerudovi*. Melantrich, Praha.

DICKENS, Charles:

1938 *Kronika Pickwickova klubu*. Přel. E. a E. Tilschovi. Naše vojsko, Praha.

ESHELMAN, Raoul:

2002 *Nerudův Hastrman a ekonomie Malé Strany: pokus nesentimentálního čtení*. In: ČL, č. 1, str. 89 – 96.

FOŘT, Bohumil:

2008 *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Theoretica & historica, ÚČL AV ČR, Praha.

HAMAN, Aleš:

2003 *Dvojitá cesta k modernosti*. In: ČL 51, č. 3, s. 253 - 275.

1968 *Neruda prozaik*, Odeon, Praha.

HAUSENBLAS, Karel:

1996 *Od tvaru k smyslu textu*. FF UK, Praha.

HERMANOVÁ, Eva:

1965 *O umělecké výstavbě Povídek malostranských*. In: Slavia, č. 1, s.83-104.

1984 *Smích Povídek malostranských z hlediska jejich literárněhistorického kontextu*. ČL 32, č. 1, s. 24 - 37.

KRÁLÍK, Oldřich:

1995 *Osvobozená slova*. Ed. J. Opelík, TORST, Praha.

KŘIVÁNEK, Vladimír:

1983 *Jan Neruda*. Horizont, Praha.

NERUDA, Jan:

1952 *Arabesky*. Knihovna klasiků. Spisy Jana Nerudy. Svazek třetí. Českosl. spis., Praha.

NERUDA, Jan:

1908 *Povídky malostranské*. Sebrané spisy Jana Nerudy. Nakladatel F. Topič knihkupec, 5. vyd., Praha.

NERUDA, Jan:

1952 *Povídky malostranské*. Orbis, 3.vyd., Praha.

NERUDA, Jan:

1952 *Různí lidé*. In: *Arabesky*. Knihovna klasiků. Spisy Jana Nerudy. Svazek třetí. Českosl. spis., Praha.

NERUDA, Jan:

1956 *Trhani*. Českosl. spis., Praha.

NOVÁK, Arne:

1910 *Jan Neruda*. Zlatoroh, 3.vyd., Praha.

1919 *Studie o Janu Nerudovi*. Nakl. F. Topič, Praha.

NOVOTNÝ, Miloslav:

1951 *Život Jana Nerudy. Dopisy a dokumenty. Díl první. Básník Hřbitovního kvítí (Do roku 1857)*. Českosl. spis., Praha.

1953 *Život Jana Nerudy. Dopisy – dokumenty. Díl druhý. Mladistvé zápasy (1857 – 1859)*. Českosl. spis., Praha.

1954 *Život Jana Nerudy. Dopisy – dokumenty. Díl třetí. Do rozchodu s Karolinou Světlou (1860 – 1862)*. Českosl. spis., Praha.

POHORSKÝ, Miloš:

1961 *Jan Neruda*. In: *Dějiny české literatury III.*, red. M. Pohorský, ČSAV, Praha, s. 139 – 187.

PRAŽÁK, Albert:

1950 *Neruda v dopisech*. 2. rozš. vyd., Českosl. spis., Praha.

SOLOVJOVOVÁ, A. P.:

1982 *Realismus Povídek malostranských*. In: *Jan Neruda a konstituování realismu v české literatuře*. Lidové nakl., Praha, s. 231 – 288.

TUREČEK, Dalibor:

2007 *Fejeton Jana Nerudy*. ARSCI, Praha.

VODIČKA, Felix:

1941 *Literárně historické studium ohlasu literárních děl. Problematika ohlasu Nerudova díla.* In: SaS, č. 7, s. 113 - 132.

1969 *Poznání skutečnosti v Povídkách malostranských. K otázce Nerudova realismu.* In: *Struktura vývoje.* Odeon, Praha.

SOUPIS ŽENSKÝCH POSTAV

ARABESKY

Hlavní a jednající

Bětuška – AR-PKŽ122,125-132

Emma, Němka, bývalá milenka přítele starého mládence – AR-SM51,57-67,73-77

Frosinka, jemnostslečinka, nevěsta pana Vinaře – AR-UO89-96

chudá vdova, matka „Loretánských zvonků“ – AR-LZ133-134

Kassandra, starcova dcera, slečinka, slepá – AR-K136-141

Lidunka, dívka bez srdce – AR-TNS143-151

Marjánka, žena pana Stránského – AR-PI100-109

Márinka trpící erotomanií, zamilovaná do syna své paní – AR-E37-38

Noc, matka 24 dětí [hodin], žena Dne – AR-DN135

paní hospodská – AR-PI107-109

Prokopka Povltavská – AR-TR187-188,190-191,194-196,198,200

Vedlejší a z vyprávění

Anežka – AR-TR199

Antonie, Emmina sestra – AR-SM74

blondýna – AR-SM57

bohakyně, láska chudého muže – AR-ŠP82-83

bohatá kmotřinka – AR-LZ133

babička – AR-PKH25

dcerka bohatého statkáře – AR-SM71-72

děvče – AR-P166

děvče z písně Josefa harfenisty – AR-JH17

Diana – AR-DKOB217

direktorova paní – AR-PKH34

Francova žena – AR-F43-46

Friederika von Sesenheim – AR-TR195
F...ova žena, Emmina sestra – AR-SM62-63,69-70
hadráčka – AR-PI105
Helena, Emmina sestra – AR-SM73
herečka (doktorka), jemnostslečinka, chudinka, holčička – AR-DKOB220-223
hokyně – AR-BJ21
Horáčkovo děvče – AR-BD13-14
hospodyně, matka pochované pětileté dcerušky, bílého, bledého andílka – AR-PM182-183
husarská princezna – AR-PKH33-34
jemnostpaní - AR-DKOB216
Kateřina, láska starého mládence – AR-SM49-50,61,76
kuchařka, šlofova holka, milenka, závistnice – AR-PI103
maminka synáčkova – AR-UO85
malé děvče, dcera marionetářčiny sestry – AR-PKH26
Marča, Marčinka – AR-DKON204-205
Marie, andílek – mrtvá Francova dcerka – AR-F45-46
Marie, dřívější milenka přítele starého mládence – AR-SM63
Marinka, přítelkyně Bětušky – AR-PKŽ125
Márinka, o rok starší sestra blbého Jóny, nevěsta strojmistrova – AR-BJ21-24
Márinka,kudrnatá, Alfredova nevěsta – AR-MV160-164
marionetářka, principálova švagrová – AR-PKH26-29
matka Bětušky, jemnostpaní – AR-PKŽ126-131
matka blbého Jóny – AR-BJ21-22
matka dcerky bohatého statkáře – AR- SM72
matka Emmy – AR-SM67,69,73
matka Lidunky – AR-TNS143
matka marionetářky – AR-PKH28
matka Márinky – AR-MV160-164

matka p. Koberce – AR-PKŽ124
matka p. Stránského, markytánka, svíčková bába, špitálnice při klášteře –
AR-PI100,107-109
matka paní pekařky, dobré sousedky – AR-MV164
matka rekyně, dcery pražského velkokupce – AR-DKON206,212-213
matka slečinky blondýnky – AR-DKOB216
matka starého mládence – AR-SM47
matka studentova – AR-JH20
matka ševcovic slečny z třetího poschodí – AR-NKN118-120
matka ženské (vypravěčovy milé), mrtvá – AR-PM179
matka (vypravěčova) – AR-F42; AR-MV152,165
mladá cigánka, černooká žlutá čarodějnice – AR-PKH33
mladá královna, matinka Carlose – AR-DKON204
mladá šlechtična, Madona – AR-E38-40
nevěsta – AR-PM180
nevěsty starého mládence – AR-SM48
paní (Márinky) – AR-E38
paní pekařka, dobrá sousedka, paní manželka – AR-MV164-165
paní mlíkařka – AR-NKN118-119
paní učitelka z farní školy – AR-PKH25
pochovaná pětiletá dceruška, bílý, bledý andílek – AR-PM182
Pražanka – AR-SM70
princezna, manželka – AR-TR197
rekyně, dcera pražského velkokupce – AR-DKON206-213
sestra marionetářky – AR-PKH28-29
sestra kuchařky, šlofova švagrová, závistnice – AR-PI103-104
sestra (vypravěče) – AR-PM178
sklepnice - AR-PKŽ132
slečna D..., herečka - AR-NKN112
slečna Maria K. – AR-P171
slečinka blondýnka – AR-DKOB216-221,225-227

služka – AR-PKŽ130
služka Frosinky – AR-UO89-90
sousedka odnaproti, plachá holubička, pěstitelka nemluvněte, židovka –
AR-NKN114-121
sousedova sestra – AR-DKON213
sousedka p. Derviška, panička – AR-DKOB225-226
stařenka, mužova matka – AR-PM173-174
svíčková – AR-PI105
šenkýřka – AR-TNS143
ševcovic slečna z třetího poschodí, pěvkyně, důra – AR-NKN113,118-
120
Štěstěna – AR-DKON201
Taliánka – baba,prodavačka – AR-P170-171
tanečnice – AR-PKŽ124
tetka Lidunky – AR-TNS148
tlustá Marie – AR-SM72
tři žalářníkovy dcery – AR-PKH31
tři ženštiny – AR-SM74
umělkyně – AR-DKON203
zaškareděná – AR-SM57
žebračka – AR-ŠP78
žena, u které bydlel Josef harfenista – AR-JH16
žena (vypravěčova) – AR-P168-169
ženská, sousedka – AR-PM178-179
ženská (vypravěčova milá) – AR-PM178-179

Kompars

babičky – AR-PI101; AR-DKON204
dámy – AR-PKŽ124; AR-DKOB220
dcery úředníků (slečny, slečinky) – AR-SM53
děvčata – AR-UO93; AR-PI101; AR-PKŽ124; AR-P166

děvče – AR-PKŽ122; AR-MV158
dívčiny – AR-PKŽ124
dívky – AR-PM172; AR-DKOB220
družičky – AR-PM182
domovnice – AR-PKŽ124
družičky – AR-UO93
holčičky – AR-LZ134; AR-DKOB216; AR-DKOB226
holky – AR-PI102; AR-DKON204
loretky – AR-PM176-177
matky – AR-SM53; AR-PI97; AR-MV158; AR-TR197; AR-KLC231
milénky – AR-SM57; AR-MV153,158-159; AR-TR195; AR-KLC230-
231
ouřadnice – AR-BD10
paničky – AR-SM53; AR-UO93; AR-DKOB216
paní – AR-MV158, AR-DKON203; AR-DKOB216
patnáct chechtajících se děvčat – AR-SM72
pět ženských hlaviček – AR-DKOB215
slečinky – AR-DKON203; AR-DKOB221
sousedky – AR-BD10; AR-PI107; AR-DKOB214;221
ženská policie – AR-DKON212
ženské – AR-JH18; AR-PKH33; AR-E38; AR-P166; AR-TR191-192;
AR-DKON203; AR-DKOB217; AR-KLC234
ženštiny – AR-BJ22, AR-SM53; AR-PKŽ124; AR-TR195
ženy – AR-SM53; AR-TR195; AR-DKON201,204; AR-DKOB216,220-
221

POVÍDKY MALOSTRANSKÉ

Hlavní a jednající

- Alojsie Trousilová, professořka v Chrudimi, sestřa Helenky Velebové – PM-TTD73-81
- baba Miliónová – PM-PŽM114-116
- Josefinka, Pepička, kotě – PM-TTD15-18,24,34-38,43,45,59,65,67,70,96
- krásnooká – PM-TL163-164
- konduktorka, žínka, paní Vilhelmová – PM-F214-230,233-236,257,270,274,276-277,279-280,284,286,288,290
- Márinka, Manča, dcera paní hostinské – PM-TTD36,86,91,97
- matka (vypravěčova) – PM-PŽM118-119
- Otylka, domácí slečna – PM-F218,230,246-248,251,253-255,260-281,284,289,291
- paní Baurová – PM-TTD28-33,81-85
- paní Bavorová, posluhovačka paní domácí, vykladačka snů, lutristka, matka Vácslava – PM-TTD9-13,18-25,48-50,59-60,85-92
- paní domácí, Ebrová – PM-TTD24-33,40,49,59,84-85,93-96
- paní Helenka Velebová, hospodská, vdova – PM-TTD73-81
- paní hospodská, hostinská – PM-TTD18-23,59-60,85-87; PM-VP158
- paní Lakmusová – PM-TTD39-47,59,61,65-67,70,97
- paní malířka, Augustka, „lunt“, „mizerná škleba“, Anna, matka Pepíka – PM-F218-219,221,227-230,233,246,250-251,254,259-267,273-274
- paní Nocarová, Luizi, přítelkyně slečny Máry – PM-LD200-203,206,208-210
- paní Ruska, vdova po nebožtíku Rusovi, hostinském v zahradě Gráfovské, čarodějnice – PM-MSR121-126
- paní Setníková – PM-VP156
- setníkovic Poldýnka, slečna dcera – PM-RS104; PM-VP157-160
- slečna Klára, Klárka, Klárinka, dcera paní Lakmusové – PM-TTD39-47,59,61,65-67,70,97

slečna Marie, Baurová – PM-TTD28-33,85
slečna Máry – PM-LD199-211
slečna Matylda, slečinka domácí – PM-TTD24-33,40,49,59,84-85,93-96
slečna Žanýnka – PM-TTD17-20,24,58-60,85
Valinka, Valburga, andílek (mladší dcera domácích) – PM-TTD27,81-82

Vedlejší a z vyprávění

baba rohlíčkářka – PM-TTD57
babička – PM-TTD57-58
božská Filomela – PM-F225
dcery pana Vojtíška, slečny – PM-PŽM117
děvčata z dívčí školy – PM-F250
domácí holky – PM-VŠ139
dvě slečny – PM-F238,258
Fanyňka – PM-TTD74
Isis – PM-TTD53
jeptišky – PM-VŠ134
kapucínská panenka Marie – PM-SM167
Kačenka, „mrška“, dcera konduktorky – PM-F214-215,218,221-222
Karla , „ta suchá“, nejmladší Lizinčina sestra – PM-VŠ136
Katuška, starší sestra Josefinky – PM-TTD18,24,34-35,58,70
krámská – PM-F228
Lizinka Perálkovic, rozkošné děvčátko – PM-VŠ136-139
manželka Hektorova – PM-TTD88
Marie, nejstarší Lizinčina sestra – PM-VŠ13136,138-139
Márinka, sedmiletá holčička Semprova – PM-F248,257,288
Márinka, sestřička Prokopa Holého – PM-JP186,189
Marja (Maria) – PM-VŠ135; PM-F265,272
matka doktora Heriberta – PM-DK140
matka dvou dcer – PM-F242
matka Helenky Velebové a Alojsie Trousilové – PM-TTD79

matka Josefinky – PM-TTD18,24,34,59
matka krásnooké – PM-TL164
matka Novomlýnského – PM-VŠ133-134
matka Perálková, matka Lizinky, Marie a Karly – PM-VŠ137-139
matka Virgilova – PM-TTD88
matka (moucha) – PM-F269
matka (vypravěčova) – PM-SM165,167,177-178; PM-JP185
Morousková – PM-F283
mydlářovic zrzavá Anuše – PM-VP159
nevěsta pana Jarmárka – PM-VP157
nová kojná u hrnčířů – PM-VŠ131
paní Majdalena Toepferová, moudrá žena – PM-LD211
paní oficiálka Hermannová – PM-PŽM114
paní profesorka – PM-VŠ131
paní radová, Marie Schepelerová, mladá vdova – PM-DK143,145-147
paní radová Kdojeková – PM-VP160
paní Schleglová – PM-RS103-104
paní Staňková, staříčká vdova – PM-VP157
„paní Kejvavá“ – PM-JP197
pařížský dámy – PM-TTD52
pětileté děvčátko – PM-LD199-200
prodavačka, panenka, baba jedu – PM-JP194-195
půjčovatelka nízkých stoliček – PM-JP195
rukavičkářka, sousedka paní Toepferové – PM-LD211
rukavičkářovic Marina – PM-LD211
ředitelovic Anynka – PM-SM169
sestra krásnooké – PM-TL163-164
sestra Novomlýnského – PM-VŠ134
sestra (vypravěčova) – PM-F285
slečna domácího pána – PM-F221
slečna Františka – PM-F213

slečna Schleglova, dcerka pana Schlegla – PM-RS104
služka (sládkovic) – PM-JP195-196
stará paní, sládková – PM-JP195-196
stará Wimrová, matka hradčanského truhláře Wimra – PM-SM167
staroměstská teta – PM-SM167,177
starší družka krásnooké – PM-TL164
ševcové, vdovy, matky – PM-F234,236
švakrová – PM-TTD56
učitelka z dívčí školy – PM-F250
voskárka paní Hirtová – PM-MSR122,124; PM-LD211
žena pana Velše – PM-MSR123
žena Hastrmanova syna – PM-H154

Kompars

děvčata – PM-TTD37-38
děvečky – PM-VŠ132; PM-JP184; PM-F227,253,260,267
dívky – PM-F220
hokyně – PM-DK141; PM-JP196-197
hospodyně – PM-VŠ132; PM-F288
malostranské panny – PM-DK142
matky – PM-PŽM113
milénka – PM-TTD54; PM-F257
mlíkařka – PM-PŽM119; PM-F260
mlynářka, vdova – PM-TTD46
neznámá paní, slušně oblečená panička – PM-MSR122-123
panenky – PM-JP196
paničky – PM-TTD58
sestra – PM-TTD54
sklepnice – PM-F238
služky – PM-TTD14 ; PM-VŠ133
sousedky – PM-TTD96; PM-VP158

žebračky – PM-PŽM114

ženské – PM-TTD69,71,78; PM-PŽM117; PM-LD203; PM-F256,261,265,269,272,288-291

ženštiny – PM-TTD14

ženy – PM-TTD56,58; PM-PŽM113; – PM-VŠ136

RŮZNÍ LIDÉ

Hlavní a jednající

andílek, žena Evropy, veselá panička, dáma, jemnostpaní, španělská

židovka – RL-A256-259

Catterina, družička – RL-I280-284

Constanza, signorina – RL-Ř285-287

mladá Polka – RL-V252-255

Marica – RL-D242-245

paní profesorka, jemnostpaní, panička – RL-ICH264-267

Vedlejší a z vyprávění

Angličanka – RL-DV260

architektova dceruška – RL-T269,271

architektova choť, zlatoušek, Madona – RL-T269-272

Arésifona – RL-T268

Ariadna – RL-T268

bohyně (Venuše, Minerva, Juno) – RL-ICH266

dáma, dámička, dcera bohatého bankéře – RL-S247-248

Fraňova milá, holka – RL-F289-290

krásná dáma – RL-PM239-241

kytkářka – RL-ICH265

malá bruneta, holoubek, milostpaní, jemnostpaní – RL-B249-251

manželka – RL-ICH267

Marie, nevěsta – RL-I280-282

Masilianka, mladá Francouzka – RL-DV261-263
matka Fraňova – RL-F288,290
matka Fraňovy milé – RL-F289
matka mladé Francouzky – RL-DV261-263
matka Maricy a Pentelky – RL-D242-245
matka mladé Polky – RL-V252-255
matka signoriny Constanzy – RL-Ř286-287
mladá choristka, pozdější primadona – RL-BE292
Pentelka, sestra Maricy – RL-D242-244
politická mučednice Irena, souvěkyně Karla Velikého – RL-V253
pramatky – RL-T269
Řekyně – RL-PÚ274-275
sklepnice – RL-N277
Sontagovic Jindřiška – RL-BE292-293
třináctá – RL-DV260-263
žába – RL-BE292
ženuška arabského sedláka – RL-PÚ273

Kompars

dámy – RL-S248
dělnice – RL-S248
děvčata – RL-ICH266; RL-T268; RL-I281
choristky – RL-BE291
služky – RL-S248
ženské – RL-S248; RL-ICH265; RL-ICH266; RL-T269; RL-I282
ženy – RL-ICH266-267

TRHANI

Hlavní a jednající

Anna, sirotek, nevěsta Komárkova – TR51-52; TR61-63

pantafírka – TR12; TR16; TR19; TR24; TR28; TR36-37; TR54; TR57;
TR61

Baruška, dcera trhana Zoubka – TR17-18; TR60

Vedlejší a z vyprávění

babička flašinetářka – TR24

dcera – TR40

družička Baruška – TR40

matky – TR23; TR26; TR51

nevěsta Marková – TR40

Pepička – TR46

židovka – TR

Kompars

hospodyně – TR12; TR14; TR35

panny – TR11; TR45

trhanky – TR56

ženušky – TR9

ženské – TR45; TR57

ženštiny – TR10

ženy – TR10; TR14; TR17; TR21-22; TR29; TR30; TR46; TR56; TR58;
TR60

VYSVĚTLIVKY

AR – Arabesky

BD – Byl darebákem!

JH – Josef harfenista

BJ – Blbý Jóna

PKH – Z paměti kočujícího herce

E – Erotomanie

F – Franc

SM – Starý mládenec

ŠP – Štědrovečerní příhoda

UO – U okna

PI – Pražská idyla

NKN – Z notiční knihy novinkářovy

PKŽ – Páně Kobercova ženitba

LZ – O Loretánských zvoncích

DN – Den a noc

K – Cassandra

TNS – „Ty nemáš srdce!“

MV – Mému vrabci

P – Papoušek

PM – Z povídek měsíce

TR – Z tobolky redaktorovy

DKON – Dva divadelní kuplety: Kuplet oněginský

DKOB – Dva divadelní kuplety: Kuplet oblomovský

KLC – Krátké „Les Confessions“ kohokoliv z nynějších českých Jean-Jacquů

PM – Povídky malostranské

TTD – Týden v tichém domě

RS – Pan Ryšánek a pan Schlegel

PŽM – Přivedla žebráka na mizinu

MSR – O měkkém srdci paní Rusky

VŠ – Večerní šplechty

DK – Doktor Kazisvět

H – Hastrman

VP – Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku

TL – U Tří lilií

SM – Svatováclavská mše

JP – Jak to přišlo, že dne 20. srpna roku 1849, o půl jedné s poledne,

Rakousko nebylo rozbořeno

LD – Psáno o letošních dušičkách

F – Figurky

RL – Různí lidé

PM – Pan manžel

D – Dítě

S – Silueta

B – Byl?

V – Vampyr

A – Andílek

DV – Dvanáctý

ICH – Z izmírského chobotu

T – Thersités

PÚ – Požehnaná ústa

N – Noclehář

I – Improvisatore

Ř – Římanka

F – Fraňo

BE - Beneš

TR – Trhani